

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2001 SONRASI
İSTİHDAM İLE BÜYÜME ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ŞÜKRAN ÖZKAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. DÜNDAR SAĞLAM

İstanbul - 2008

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

27.05.2008 tarihinde tezinin savunmasını yapan Şükran ÖZKAN'a ait
“Türkiye Ekonomisinde 2001 Sonrası İstihdam ile Büyüme Arasındaki
Nedensellik İlişkisi” Başlıklı Çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler
Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Yüksek Lisans Tezi Olarak
Kabul Edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Ertan OKTAY
(Başkan)

.....
Prof. Dr. Dündar SAĞLAM
(Üye)
(Danışman)

.....
Prof. Dr. İlker PARASIZ
(Üye)

ÖZET

2001 kriziyle birlikte işsizlik Türkiye'nin en önemli ekonomik ve toplumsal sorunu haline gelmiştir. İşsizliğin çözümünün giderek zorlaştığı ve yüksek büyüme hızının dahi işsizliğin çözümüne sınırlı katkıda bulunduğu bir konjonktür yaşanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'de son dönem yaşanan ekonomik gelişmelerin işgücü piyasası üzerindeki etkileri oldukça tartışmalıdır. Türkiye ekonomisindeki yeniden yapılanma süreci işgücü piyasasında çok sınırlı değişimler yaratmıştır. İşsizlikle ilgili tartışmaların başında istihdam yaratmayan büyüme tartışması gelmektedir. 2001 krizi ile binlerce işsiz yaratılmış ve Türkiye 21.yüzyıla ağır ekonomik sorunlarla başlamıştır. 2002 yılında başlayan ve devam eden hızlı ekonomik büyümeye rağmen işsizliğin azalmamasının nedenlerinin açıklanması gerekmiştir. Diğer bir tartışma ise istihdamın nasıl yaratılacağı konusu üzerinde olmaktadır. Ulusal istihdam politikalarının küresel eğilimler eksenine oturtulmaya çalışıldığı süreçte ulusal ve uluslararası politika uygulamaları iç içe geçmiştir. Bu ekseninde üretken yatırım olanağı sunabilecek tek politika olan makroekonomik politikalar ve istihdam edilebilirliği artıran aktif istihdam politikaları yer almaktadır. Ekonomi politikaları ve sosyal politikalar belirlenirken istihdam bu politikaların merkezine konulmalıdır.

Anahtar Sözcükler: İşsizlik, İstihdam, İşgücü piyasası, İstihdam Politikaları.

ABSTRACT

Along with the 2001 crisis, unemployment became the most important economical and social problem in Turkey. In the 2000s, discussions on the Turkish economy are again focused on the issue of high level of unemployment. The conjuncture is such that finding remedies to unemployment is becoming harder and that even the high level of growth rates can make only limited contribution to the solution of the unemployment problem. The effects of recent economic developments on the Turkish labor market are quite arguable. The restructuring of the Turkish economy caused very limited change in the labor market. The argument on economic growth not creating employment seems to dominate the discussions on unemployment. 2001 crises produced thousands of jobless and Turkey entered the 21st century with heavy economic problems. The fact that the unemployment did not decrease in spite of the rapid economic growth from 2002 on, needed explanation. Another discussion takes place on the issue of how to create employment. In the process of situating the national employment policies on the axis of global tendencies, national and international policy implementations are interwoven. On this axis, we see the macroeconomic policies, which are the only alternative providing productive investment opportunities and active employment policies, which increase employability. While determining economical and social policies, employment has to be positioned into the center of these policies.

Keywords: Turkish Unemployment, Employment, Turkish Labour Market, Employment Policy.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	.iii
ABSTRACT.....	.iv
İÇİNDEKİLER.....	.v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	.viii
TABLO LİSTESİ.....	.x
GRAFİK LİSTESİ.....	.xi
GİRİŞ.....	.1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSTİHDAM İŞSİZLİK VE BÜYÜME.....	.4
1.1. İstihdam Kavramı.....	.4
1.2. İşsizlik Kavramı.....	.6
1.2.1. İşsizlik Türleri.....	.6
1.2.2. İşsizlik Olgusunun Teorik Temelleri.....	.8
1.2.2.1. Klasik Okul.....	.8
1.2.2.2. Keynesyen Okul.....	.8
1.2.2.3. Neo-Klasik Okul.....	.9
1.2.2.4. Yapısalcı Okul.....	.9
1.3. Ekonomik Büyüme ve Büyüme Modelleri.....	.10
1.3.1. Ekonomik Büyüme.....	.10

1.3.2. Büyüme Modelleri.....	10
1.4. Teoride Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki- Okun Yasası.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	
2001 SONRASI TÜRKİYE’DE BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ.....	15
2.1. Kasım 2000- Şubat 2001 İkiz Krizleri.....	15
2.1.1. GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı).....	18
2.1.1.1. GEGP’nin Makroekonomik Hedefleri.....	18
2.1.1.2. GEGP’nin Ana Politikası.....	19
2.1.1.3. Kriz Sonrası Döneme İlişkin Makroekonomik Göstergeler.....	20
2.2. 2001 Sonrası Büyüme.....	21
2.2.1. Büyümenin Kaynakları.....	22
2.3. Türkiye’de 2001 Sonrası İstihdam ve İşsizliğin Boyutları.....	26
2.3.1. Türkiye’de İşsizlik.....	26
2.3.1.1. Türkiye’de İşgücü Piyasasının Genel Yapısı.....	28
2.3.1.2. İşgücüne Katılım.....	33
2.3.1.3. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları.....	35
2.3.1.4. Avrupa Birliği’nde İstihdam Konusunda İzlenen Strateji.....	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE 2001 SONRASI BÜYÜMENİN İSTİHDAM YARATAMAMASININ NEDENLERİ.....	42
3.1. 2001 Sonrası Dönemde Büyüme ile İstihdam Arasındaki İlişki....	42
3.2. 2001 Sonrası Büyümenin İstihdam Yaratamamasının Nedenleri .	45

3.2.1. Verimlilik Artışı.....	45
3.2.2. Sabit Sermaye Yatırımlarındaki Azalma.....	48
3.2.3. Tarım Sektöründeki İşgücü Kopuşları.....	51
3.2.4. İşgücü Piyasasının Yapısal Sorunlarının Etkisi.....	54
3.2.4.1. İşgücü Maliyetinin İstidama Negatif Etkisi.....	54
3.2.4.2. Kayıt Dışı Ekonomi.....	56
3.2.4.3. İş Arama Ve Uyumsuz Eşleşme.....	58
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	61
KAYNAKLAR.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	74

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği.
BSB	: Bağımsız Sosyal Bilimciler.
BYKB	: Beş Yıllık Kalkınma Planı.
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü.
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı.
EUROSTAT	: Statistical Office Of European Communities (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla.
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri.
İKO	: İşgücüne Katılım Oranı.
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü).
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu).
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu.
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri.
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme.
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu.
SSY	: Sabit Sermaye Yatırımı

- TCMB** : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TFV** : Toplam Faktör Verimliliği.
- TİSK** : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- TEFE** : Toptan Eşya Fiyatları Endeksi.
- TÜFE** : Tüketici Fiyatları Endeksi.
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu.

TABLO LİSTESİ

<u>No</u>		<u>Sayfa</u>
Tablo 2. 1.	Temel Ekonomik Büyüklükler	20
Tablo 2. 2.	Büyüme Rakamları (%)	22
Tablo 2. 3.	Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları	23
Tablo 2. 4.	Büyüme Oranı ve Sermaye Girişleri	24
Tablo 2. 5.	1988-2007 Yılları Arası İşsizliğin Kent ve Kırsala Göre Dağılımı	27
Tablo 2. 6.	Türkiye’de İşgücü Arzı ve İşgücüne Katılma Oranı	32
Tablo 2. 7.	İşgücüne Katılma Oranı (15-64 Yaş)	33
Tablo 2. 8.	Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (Bin Kişi)	34
Tablo 3. 1.	Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratma Durumu	43
Tablo 3. 2.	İşgücü Verimlilik Artışı (%)	47
Tablo 3. 3.	İstihdamın Tarım ve Tarım Dışı Sektörlere Göre Dağılımı	53
Tablo 3. 4.	Kayıt Dışı İstihdam	57

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 3. 1. Bütçeden Yatırıma Ayrılan Pay (%)	51
Grafik 3. 2. OECD Ülkelerinde İstihdam Vergilerinin Yüğü, 2005	55

GİRİŞ

Her ekonominin birinci önceliği; gelişme, kişi başına düşen geliri arttırarak halkın refah düzeyini yükseltmektir. Refah düzeyinin artması ise ekonominin büyümesi ile mümkün olmaktadır. Yüksek büyüme hızları bir ekonomide başarının, düşük büyüme hızları ise başarısızlığın göstergesidir. Ancak ekonomide başarı sadece büyüme hızının yüksekliği ile ölçülmemektedir. Yüksek oranlı, sürdürülebilir ve istikrarlı bir seyir izleyen büyümenin, fiyat istikrarı, iç ve dış dengenin korunmasıyla gerçekleştirilmesi gerekir. İstikrarlı bir makro ekonomik yapı, istikrarlı bir büyüme sürecini getirecektir.

İstikrarsız işsizlik ülkemizde ve dünyada en önemli sorun olarak gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Gelişmişlik farkı gözetmeksizin hemen her ülke, işsizlik ve neden olduğu sosyal sorunlarla artık daha sık karşılaşmaktadır. İşsizlikle mücadelede bilinen en etkin yol ekonomik büyümedir. Ancak 2001-2003 yıllarında Türkiye’de ve dünyada istihdamsız büyüme süreci yaşanmıştır. Bu süreçte dünyada özellikle imalat sanayinde üretim artarken, istihdam artmamış, hatta bir çok ülkede azalmıştır 2001-2003 dönemdeki büyüme daha çok verimlilik artışı kaynaklıdır. İstihdamsız büyüme artan küresel rekabetin bir sonucu olmuştur. Küresel rekabet, firmaları daha az istihdamla daha çok üretmenin yollarını aramaya zorlamıştır.

İstihdam üretim ve gelir yaratma yanında, sosyal bütünleşmenin en önemli aracıdır. Sadece geçinebilmek için değil, toplumun bir parçası olabilmek, kendine saygı, güven ve gelecek için iş gereklidir. İş olmadan temel çalışma haklarından, sosyal güvenlik, sosyal diyalogdan bahsedilemez. İstihdamla ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi tek yönlü değildir. Yani sadece ekonomik büyüme istihdam yaratmaz; istihdam da ekonomik büyümeyi artırır İstihdam ekonomik, sosyal ve politik istikrarın en önemli unsurudur. Sosyal ve politik istikrar ise bir ülkede büyüme, yatırım ve üretim artışı için temel öneme sahiptir. Bugün dünyada

örnekleri görüldüğü üzere, yüksek işsizlik oranları sosyal huzursuzluklara, kentlerde şiddet eylemlerine, anarşiye, sosyal patlamalara yol açmakta, bu da yatırım ve iş kurmak için uygun ortamı zedelemektedir.

İstihdam ile ekonomik büyüme ve sosyal bütünleşme arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Ekonomi politikaları ve sosyal politikalar belirlenirken istihdam, bu politikaların merkezine konulmalıdır.

İşgücü piyasasında arzın karşılanabileceği yeterli talebin yaratılamaması, işgücüne her gün yeni katılımlar olduğu genç nüfusa sahip ülkemizde bu problemi daha da ağırlaştırmaktadır. Özellikle istihdamın sektörel dağılımındaki dengesizlik işsizlikle mücadelede köklü yapısal değişimlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında tarımın en az istihdam yarattığı, ardından sanayi ve hizmetler sektörü istihdamının geldiği bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Türkiye’de ise istihdam yoğunluğu sırasıyla hizmetler, tarım ve sanayi sektörlerindedir. Sanayi istihdamı dünyada önemini hala korusa da, küresel yapı gereği; hizmetler, bilişim, mikro elektronik, nanoteknoloji ve biyoteknoloji gibi sektörler istihdamda önemli roller oynamaya başlamışlardır. Bu süreç dünyayla bütünleşen Türkiye’deki istihdam yapısının da değişimini zorunlu kılmaktadır. Genç nüfusunun varlığından övünen Türkiye’nin bu nüfusu aktif hale geçirebilecek hedef ve planlara ihtiyacı bulunmaktadır.

Dönem dönem ekonomik krizlere giren Türkiye ekonomisinin en son 2000 kasım ve daha sonra da 2001 Şubat ayında yaşadığı ekonomik krizlerden işgücü piyasaları ağır biçimde etkilenmiştir.

2001 kriziyle birlikte işsizlik Türkiye’nin en önemli ekonomik ve toplumsal sorunu haline gelmiştir. 1980’li yıllarda artmaya başlayan işsizlik 1990’larda evrensel ölçülere göre yüksek sayılan düzeylere ulaşmıştır. Ancak özellikle 2001 krizinden sonra 2006’ya kadar yüzde 6–8 arasında görece olarak yüksek büyüme hızları elde edilmiştir. Ancak bu dönemde işsizlik oranları da %10’ların altına indirilememiştir. Bu yüzden son yıllardaki bu tip büyümelere “istihdamsız büyüme” “ithalata dayalı büyüme” “sanal büyüme” gibi yaklaşımlar olmuştur.

İşsizlik ekonominin yapısı ne olursa olsun gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkelerin en büyük problemidir. İşsizliğin artık sadece ekonomik boyutunun değil sosyal boyutunun da en az ekonomik boyutu kadar önemli olduğu kabul edilmektedir.

İstihdam ve işsizlik ülkemizin ekonomik ve sosyal yapısının yanı sıra uygulanmakta olan makroekonomik politikalara bağlı olarak ortaya çıkan bir sorundur. Türkiye’de nüfusun son yıllarda oldukça yüksek bir hızla artması ekonominin yeterince güçlü olmadığı ülkemizde bu sorunu daha da ağırlaştırmaktadır.

Ülkemizde yüksek nüfus artışı sermaye birikimi yetersizliği kamu ve özel sektör yatırımlarının yeterince arttırılamaması yabancı sermaye yetersizliği işgücü niteliğinin modern sanayi ihtiyaçlarına uygun olmaması mesleki eğitim işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk hızlı teknolojik değişimler gibi nedenlerle Türkiye’de istihdam sorununun boyutları artmaktadır. Türkiye’de de özellikle 1990-2006 dönemi, büyüme ve istihdam artışları birlikte incelendiğinde, kimi yıllar paralel eğilimler gözlenmekte ancak, bu eğilim sürekli olmamakta ve hatta bazı yıllarda hiç etkileşim yokmuşçasına sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de ekonomi politikaların reel sektörü ve yatırım yoluyla büyüme gereğini ihmal ettiği, diğer yandan reel sektörde verimli ve düzgün istihdam yaratmanın kanun, politika ve uygulamaları ile adeta cezalandırıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye özellikle son 10 yıldır büyüme hedeflerini önemli ölçüde, yabancı sermayeye, dolayısıyla ithalata dayalı yatırımlara ve tüketime bağlamıştır. İthalata ve dış kaynağa dayalı büyümeye çalışan Türkiye’nin, kambiyo rejimi ile birlikte yabancı sermaye mevzuatını da hızla serbestleştirmesiyle, dış kaynaklar, sabit sermaye yatırımları ve üretim yerine, kısa vadeli portföy yatırımlarına yönelerek “sıcak para” halini almıştır. Böylece kısa vadeli yabancı sermaye girişine bağlı büyüme ile istihdam arasındaki “nedensellik” ilişkisi giderek ortadan kalkmıştır. İstikrarsız ve dalgalanmalara bağlı büyüme, kalıcı bir işgücü istihdamı yaratmamıştır. Türkiye bu haliyle Dünya Bankası raporlarına “büyüyen ama istihdam yaratamayan bir ekonomi” olarak geçmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM İŞSİZLİK ve BÜYÜME

1.1. İstihdam Kavramı

Bir ekonomik kavram olarak istihdam üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak özlü bir şekilde tanımlanır. Bir ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı yani milli geliri ile o ülkenin işe koşup çalıştırabildiği üretim faktörleri sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Klasik ve neo- klasik iktisatçılara göre ekonomide kendiliğinden işleyen otomatik bir mekanizma vardır. Bu mekanizma ile tüm üretim faktörlerinin kullanıldığı bir düzeyde ekonomi dengeye gelecektir.

Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaşmıştır . Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. Böylece ekonominin mevcut üretim potansiyelinden tamamen yararlanılmakta ve atıl (boşta, çalışmayan) kapasite bulunmamaktadır. Bu teorik bir durumdur.

Eksik istihdamda ise üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Bunun nedeni talep yetersizliğidir. Malların bir kısmı satılamıyor stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilir. Bu durumda müteşebbisler talep üretildiği kadar mal üretecek, üretim hacmini daraltacaklardır. Mal üretiminin azalması bir kısım işgücünün işsiz kalması demektir. Bu da bildiğimiz gibi eksik istihdamdır.

Aslında insanların ihtiyaçları sonsuz olduğu için atıl (çalışmayan) faktörlerin de üretecekleri mal ve hizmetlere istek vardır. Fakat her istek talep değildir.

İsteklerin talep halini alabilmesi için satın alma gücü ile desteklenmesi gerekir. Toplumda fertlerin gelirleri artınca istekler satın alma gücü ile desteklendiğinden talep artacaktır. Bu da daha çok mal ve hizmet satılmasına stokların erimesine imkân verecektir. Stokların azaldığını gören müteşebbisler üretim hacmini genişletecekler ve bunun için işsiz ve boşta kalan faktörleri istihdam edeceklerdir. Bu da ekonomiyi tam istihdama doğru geçirmiş olacaktır.

İstihdam **tam, eksik ve aşırı istihdam** olarak sınıflandırılabilir:

Tam İstihdam, ekonominin sahip olduğu üretim öğelerinin tamamının kullanılmasıdır. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa, söz konusu ekonominin tam istihdama ulaştığı söylenebilir. Ancak hiçbir üretim faktörünün boşta olmadığı bir durum, tam istihdamın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu nedenle tam istihdama ulaşmış bir ekonomi de %2 ya da 3 gibi düşük oranlarda işsizlik görülmesi mümkündür. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık iş yeri sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır.

Eksik istihdam, bir ulusal ekonomide üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre tam ve en etkin bir biçimde kullanılmamasıdır. Çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamaktadırlar. Öte yandan sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Kaynaklar israf edilmekte, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir.

Aşırı İstihdam, bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarlarının, toplam talebi karşılayamaması durumudur. Bu durumda istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde toplam reel hasılanın arttırılması da imkansızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir

1. 2. İşsizlik Kavramı

İşsizlik, klasik iktisattaki tanımıyla teorik olarak emek arzı ile emek talebi arasındaki dengesizlikten doğar. Diğer bir ifadeyle emek arzının emek talebinden fazla olması ya da emek talebinin emek arzına göre yetersiz kalması işsizliği ortaya çıkartır. Ancak emek arzı ile emek talebi arasında sayısal bir dengeyin varolması durumunda da işsizlik görülebilir. Bu noktada esas unsur dengeyin sadece nicelik olarak değil nitelik bakımından sağlanması gerekliliğidir. Nitekim bir iş piyasasına sunulan emek arzının talep edilen vasıfta işçilerden oluşmaması halinde istihdam gerçekleşmez (Zaim, 2005).

1. 2. 1. İşsizlik Türleri

Genel olarak işsizlik şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

a) İstemli (İradi) İşsizlik: Liberal ekonomilere özgü olan bu işsizlik türü geçerli ücret ve koşullarda çalışmak istemeyenlerin neden olduğu işsizliktir. Bireyler ya tembel olduklarından ya geçerli ücret düzeyini ve koşullarını kendi niteliklerine uygun bulmadıklarından ya da gelir gereksinimi duymadıklarından çalışmamayı yeğleyebilirler.

b) İstem Dışı (Gayri-İradi) İşsizlik: Çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde geçici veya sürekli olarak çalışabilecekleri işyeri bulamamaları durumudur. Bu işsizlik türü işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır. Klasikler bu tür işsizliği kabul etmemişlerdir. İşsizliğin irade dışı bir olay olduğunu Keynes ileri sürmüştür. İrade dışı işsizlik üretim kapasitesinin yetersizliğinden, konjonktürel dalgalanmalardan ve yapısal değişimlerden kaynaklanabilir. Keynes'e göre bu tür işsizliğin en önemli nedenlerinden biri talep yetersizliğidir.

c) Geçici (Frikسیونel-Arızı) İşsizlik: Bu işsizlik türü kısmen istemli, kısmen de istemsizdir. İş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayanır ve ekonominin tümünü etkilemez. İşgücü piyasasının iyi organize edilmemiş olması, işgücü piyasasındaki bilgi eksiklikleri, işgücünün mobilite eksikliği, üretim girdilerinin zamanında sağlanamaması, çalışabilir nüfusa yeni katılımlar,

yeteneklerine uygun işyeri bulamayıp, daha iyi koşullarda iş bulabilmek umuduyla işlerini bırakanlar gibi nedenlere bağlanabilir.

d) Mevsimlik İşsizlik: Ekonomik etkinlikler mevsimlik dalgalanmalar gösterebilir. Çalışma olanaklarının arttığı mevsimlerde istihdam düzeyi yükselir, azaldığı mevsimlerde istihdam düzeyi düşer. Mevsimlik işsizlik en belirgin şekilde tarım kesiminde görülmektedir. İnşaat ve turizm sektörlerinde de mevsime bağlı işsizlik görülmektedir. Mevsimlik işsizlik doğal nedenlerin yanında, ulusal ve dini bayramlar gibi sosyal nedenlerle de olabilir.

e) Konjonktürel İşsizlik: Piyasa ekonomilerinde ekonomik etkinlikler zaman içinde dalgalanır. Bu dalgalanmanın sonucu duraklama ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işsizliğe konjonktürel işsizlik denir. Konjonktürel işsizlik efektif talebin ekonominin üretim hacmine göre düşük düzeyde kalmasının bir sonucudur.

f) Teknolojik İşsizlik: Yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması ve böylece insan gücünün yerini makinelerin almasıdır. Yeni teknolojinin girdiği kesimlerde üretim artarken, bu kesimde çalışanlar işsiz durumuna gelir ve bu kesimden diğer kesimlere doğru emek akımı başlar. Bu nedenle teknolojik işsizliğe aynı zamanda yapısal işsizlik de denir. Ancak teknolojik gelişme kısa dönemde istihdam azaltıcı, uzun dönemde ise istihdam yaratıcı bir rol oynar. Uzun dönemde yan çalışma kolları ortaya çıkmakta ve işgücünü yeniden kullanma olanakları doğmaktadır.

g) Yapısal (Strüktürel) İşsizlik: Bu işsizlik ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişimlerden ileri gelen bir işsizlik türüdür. Ekonomi-içi (endojen) veya ekonomi-dışı (exojen) nedenlerden ortaya çıkabilir. Emegün makine ile ikamesinin veya talepteki kaymanın neden olduğu işsizlik ekonomi içi nedenlerden ileri gelir. Bazen politik ve doğal öğeler gibi ekonomi dışı nedenlerle ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar veya işgücü arzındaki ani artışlar da işsizliğe neden olabilir. Yapısal işsizlik gelişmekte olan ülkelerde, emek ögesini etkin kullanacak üretim araçları kapasitesinin olmayışı nedeniyle daha çok görülmektedir.

h) Gizli İşsizlik: Herhangi bir ekonomik etkinlik alanından bir bölüm emek ögesinin çekilmesiyle toplam üretim miktarında hiçbir değişme olmuyorsa burada gizli işsizlik var demektir. Emek ögesi çalışır görüldüğü halde, gerçekte elde

edilmesi olurlu verimliliğin altında çalışmaktadır. Bir ekonomide gizli işsizliğin nedeni, daha çok emek ögesi artışına uygun üretim kapasitesinin yaratılamaması ve organizasyon yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı sermaye artış hızından yüksek olduğundan bu ülkelerde gizli işsizlik süreklilik kazanır (Karakayalı, 1995: 238-246).

1. 2. 2. İşsizlik Olgusunun Teorik Temelleri

1. 2. 2. 1. Klasik Okul

Klasik iktisatçılar, tam istihdamın otomatik olarak sağlanacağını kabul etmişlerdir. Bu nedenle klasik iktisatçılar farklı bir istihdam teorisi ortaya atmamışlardır. Ekonomideki tüm fiyatların ve özellikle ücretlerin hem aşağıya hem yukarıya doğru esnek olması, ekonominin tam istihdam dengesine ulaşması ve bu dengenin kararlı olması için yeterlidir. Tam istihdamdan uzaklaşma konusunda ise yine fiyat mekanizması yardımıyla tekrar tam istihdam dengesine dönülerek ekonomide yer alan tüm üretim faktörlerinin kullanılacağını ifade etmişlerdir (Gediz ve Yalçınkaya, 2005:2).

Klasiklere göre, piyasa mekanizması düzgün islediği sürece ekonomide tam istihdam kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu denge fikrine göre, her arz kendi talebini yaratacağından, ekonomide oluşan piyasa fiyatında alıcı bulamayan mal ve istihdam edilmeyen üretim faktörü bulunmayacaktır (Say kanunu). Böylece, tüm aktif nüfusun çalışabileceği bir tam istihdam dengesi meydana gelecektir (Dinler, 2003:300-302). Tam istihdam sağlandığında, tüm üretim faktörleri üretime koşulmuş olacağından ekonomide işsizlik olmayacaktır.

1. 2. 2. 2. Keynesyen Okul

Keynes, 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinde milyonlarca insanın işsiz kaldığını gördükten sonra tam istihdamın olası fakat tam otomatik olarak gerçekleşen bir denge olmadığını ileri sürmüştür. Keynes'e göre çoğunlukla her ekonomi, kalıcı bir eksik istihdamla karşı karşıyadır. Keynes'in getirdiği yenilik, hem dengenin hem de eksik istihdamın aynı anda oluşmasıdır. Keynes'in bu denge teorisi, klasik görüşe göre dengesizliktir (Dinler, 2003:302).

Keynes, tam istihdama ulaşmanın koşullarını araştırmış ve sonra da işsizliğin ekonomik nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Keynes'e göre bir ekonominin istihdam düzeyi tamamen o ekonomideki gelir ve harcama düzeyine bağlıdır. Gelirler yükseldiğinde harcamalar yüksek olacak, harcamalar yükseldiğinde ise ekonomideki toplam talep artacaktır. O halde, özel kesim ve devlet tarafından yapılan tüketim ve yatırım harcamaları o ekonomide gelir düzeyini belirleyecektir. Bu da dolayısıyla istihdam düzeyini belirlemiş olacaktır (Gürler, 2000:125).

Keynes'e göre bir ekonomideki istihdam düzeyi toplam arz ve toplam talebe bağlı olduğunu ifade etmiştir. Toplam talebin toplam arzdan büyük olması halinde girişimciler üretim ve istihdamı artırırlar. Bu durumun tam tersine toplam talebin toplam arzdan küçük olması halinde ise girişimciler doğal olarak üretim ve istihdamı kısacaklardır.

1. 2. 2. 3. Neo-Klasik Okul

Neo-klasiklere göre, tam istihdam kendiliğinden sağlanmaktadır. Neo-klasik iktisatçılar tam istihdam dengesindeki bir ekonomide işgücü ve sermaye miktarının artmasının tam istihdam dengesini bozmayacağını, bunu sağlayacak arz ve talep mekanizmalara sistemin sahip olduğunu öne sürmüşler (Milliyet Ansiklopedisi, 1991:220).

Neo-klasikler, piyasaların mükemmel olduğu bir ekonomide işsizliğin olmayacağını savunmuşlar. Neo-klasikler, savundukları bu tezi Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği isimli kitabında yer alan görünmez el prensibinin uygulamaya geçirilmesidir. Görünmez el, piyasaların mükemmel olduğu bir ekonomide, üreticiler ve tüketiciler kişisel çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışırken aslında toplumun da çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaktadır. Bu da işsizliği önlemektedir (Ünsal, 2004: 32). Örneğin, buğday üreticisinin, değirmencinin ve fırıncının kar amacıyla çalışması aynı zamanda toplumun da ekmek ihtiyacını gidermektedir. Yani kişisel çıkar ile toplumsal çıkar uyum içinde gerçekleşmektedir. Burada sanki görünmeyen bir el bu uyumu sağlamaktadır.

1. 2. 2. 4. Yapısalcı Okul

Yapısalcı okula yapısalcı akım da denilmektedir. Yapısalcı okul, doğal işsizlik hipotezini benimsemektedir. Yapısalcı görüşe göre, fiyatlar artarken üretimin azaldığı bir ortama (stagflasyon) girilmesinde, faiz oranının değişmesinin önemli bir rolü vardır. Faiz oranının yükselmesi maliyetlerin artmasına ve yatırımların azalmasına neden olur. Yatırımların azalması da ekonominin büyüme hızının düşmesine neden olur. Bu durum ise ekonominin stagflasyon ortamına girmesine neden olacaktır (Dinler, 2003: 306). Bu bağlamda, yatırımların azalması beraberinde büyüme hızının düşmesini ve istihdamı olumsuz yönde etkileyecektir.

1. 3. Ekonomik Büyüme ve Büyüme Modelleri

1. 3. 1. Ekonomik Büyüme

Büyüme, kişilerin reel gelirlerinin devamlı ve sürekli artması olduğuna göre ve kişiler de toplumu oluşturuyor ise büyüme hızları devamlı ve sürekli artış gösteren toplumlarda işsizlik sorununun olmaması gerekmektedir. Fakat işsizlik sorunu çok boyutlu bir konu olması nedeni ile sadece ekonomide büyüme ile ilişkilendirmek veya tek başına işsizlik sorununu ele alıp çözümlenmeye çalışmak ekonomik bir politika yanlışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası modellerinde işsizlik tek başına analiz edilmemekte ve çözümlenmemektedir. İstihdam ancak ekonomik büyüme hızı ile yükseltilebilmektedir (Kılıçbay, 1994:268).

Bir başka ifade ile büyümenin nasıl oluştuğu, iç pazara mı veya dış pazara mı dönük olduğu, emek-yoğun veya sermaye-yoğun bir büyüme mi olduğu, üretimde emek sermaye bileşiminin yüzdesinin miktarının ne olduğu büyümenin sektördeki hızının ne olduğu önem arz etmekte ve büyüme-işsizlik ilişkisinin yönünü ve kuvvetini belirlemektedir. Ayrıca, işsizlik büyüme olmadan önlenbilir mi veya büyüme söz konusu olduğunda işsizlik oranında da artışlar gözlemlenebilir mi gibi sorulara cevap aranması gerekmektedir.

1. 3. 2. Büyüme Modelleri

Teoride klasiklerden günümüze çeşitli büyüme modelleri geliştirilmiş ve bu modellerde işsizliğe direkt veya dolaylı yer verilmiş ve analiz edilmiştir. Bu modellerin ilki klasik büyüme modelidir. Fakat klasik büyüme modeli realitelere uyduğu için değil, sadece ilk sistemli büyüme teorisi olması bakımından önem arz etmektedir (Hiç, 1988:2). Klasik büyüme modelinin kurulmasında en önemli katkıyı D.Ricardo'nun yapması nedeni ile model Ricardo'nun büyüme modeli olarak anılmaktadır. Klasik teoriye göre yüksek tasarruflar yüksek yatırımlara öncülük ederler ve yüksek yatırımlar da yüksek büyümeye dönüşmektedirler. Buradaki varsayım, yüksek tasarrufların ekonomik büyümeye öncelik tanınması ve yine yüksek tasarrufların ekonomik büyüme ile sonuçlanmasıdır (Dipendra,1999:79-86). Klasik teoride; yatırım-tasarruf eşitliğinden hareketle, tasarrufların azalması yatırımları azaltmakta dolayısıyla büyüme hızı azalmaktadır veya tasarrufların artması yatırımları arttırmakta ve büyüme hızı artmaktadır. Bu ilişki aynı zamanda Malthus'un nüfus kuramı çerçevesinde nüfusa bağlı olup, nüfus artış hızının çok yüksek olması durumunda kişi başına düşen gelir azalacak ve tasarruf miktarı düşecek ve büyüme hızı azalacaktır. Nüfus artışı ile gelir arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta, kişisel gelirin azalması ile nüfus artış hızı yavaşlayacaktır. Bir başka ifade ile klasik teoride emek piyasasında ücretlerin esnek olma özelliğinden dolayı büyüme hızı ile işsizlik arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. İşsizlik, bir tercih olarak kabul edilip, ekonomik sorun olarak ele alınmamaktadır (Paya,1998:181). Emek arzı ile emek talebi, ücretlerin esnekliği özelliğinden dolayı daima dengeye varmaktadır.

İkinci model ise Karl Marx'ın büyüme modelidir. Bu model emek-değer teorisine dayanmaktadır. Marx, emek değerini üç bölüme ayırmaktadır. Bunlar sabit sermaye (üretimde kullanılan sermaye), değişken sermaye (beşeri emek girdisi) ve artı değerdir (üretim sürecinde kullanılan emek ve sermayenin üstündeki ve ötesindeki aşırı değer). Artı değer olduğu yerde, tüm girdi değerinden daha az ödendiği için emek girdisinin sömürüldüğü belirtilmektedir (Parasız, 1999:173). Bir başka ifade ile sermaye birikimi sağlandıkça, üretimde sermaye birikimi artacak ve beşeri sermayesi yüksek emek ile üretim gerçekleştirilecektir. Bu sonuç da emeğin üretim verimliliğini arttıracak ve üretim daha az emek ile yapılacak dolayısı ile emek

talebi azalacaktır. Girişimci üretimde az sayıda fakat verimi yüksek emekle bir başka deyişle daha az maliyetle daha çok kar elde etmiş olacaktır. Bu durum da ekonomide işsizlik oranını yükseltecektir. İşsizlik oranının yükselmesi Marx'ın büyüme modelinde, çalışan emeğin karının yükselmesine yol açtığı belirtilirken sermaye birikiminin zamanla daha az kişinin elinde toplanacağını uzun dönemde bu durumun toplam talep yetersizliği nedeni ile ekonomik ve sosyal krizlere neden olacağı belirtilmektedir.

Üçüncü ise bir büyüme modeli olmayıp, Keynes'in büyüme ile ilgili görüşlerini içermekte ve statik bir içerik taşımaktadır. 1929 Ekonomik Krizinden sonra; 1936 yılında Keynes, ekonomik teori ve politika sorunlarının çözümü için 'Genel Teori' eserini yayınlamıştır (Higgins-Wright, 1998:82-90). Keynes'in bu yılda sunduğu analizlerin çoğu istihdamın genel teorisi, faiz ve para ile ilgilidir (William, 1993:255-278). Keynes'in iktisadi analizi; işsizlik, durgunluk ve enflasyona neden olan toplam yurtiçi üretimin satın alma miktarındaki dalgalanmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Hyman, 1997:598). Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur. Ekonominin eksik istihdam halinden kurtulabilmesi için ekonominin durgunluk durumundan çıkması yani toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talebin artırılması ile yatırım harcamaları artacak ve ekonomide büyüme sağlanacaktır. Büyümenin hızlanması ile birlikte ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılacaktır. Fakat Keynes, genel teori eserinde tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu belirtmektedir (Arestis vd, 1999:527-550). Bir başka ifade ile Keynes'in iktisat politikasındaki asıl amacı ekonominin büyümesi olmayıp, ekonomiyi durgunluktan kurtarıp işsizliği önlemektir.

Dördüncü model Harrod-Domar büyüme modelidir. Post-Keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Harrod ve Domar Birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri bu büyüme modeli, teoride büyümeyi ilk kez sistematik olarak ele alan model konumundadır. Model; Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilmesidir. Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların kapasite artırıcı etkisi modele dahil edilmiştir. Modelde otonom yatırımlara yer verilmemiş, tüm yatırımların uyarılmış yatırımlar olduğu varsayılmıştır (Unay,1999:392). Harrod-Domar büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlerken, iki kavrama

dayanmaktadır. Bu kavramlar marjinal tasarruf oranı ile sermaye-hasıla katsayısıdır. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif yönlü ilişki içindedir. Yani bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne kadar büyük ise ve sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçükse, o ekonominin büyüme hızı o derecede büyük olacaktır. Bir başka ifade ile, bir ekonomide yatırım miktarı tasarruf hacmine eşit olduğunda marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda ekonomi büyüyecektir (Dinler, 2000:511-513). Harrod-Domar büyüme modelleri gelişmiş ekonomiler için kurulmuşlardır. Modellerin temel amacı; ekonomiyi, işsizlik ve enflasyon ortamına sokmadan yürütebilmektir. Gelişmekte olan ülkelerde tek amaç bu olmayıp aynı zamanda ekonominin yeterli bir hızla büyümesi de önem taşımaktadır. Harrod-Domar ise modellerinde işin bu yönü üzerinde hiç durmamışlardır (Acar, 2002:92).

Beşinci model ise Neo-klasik büyüme modelidir. Bu model bir çok iktisatçının çalışmaları sonucu doğmasına karşılık Robert Solow diğerlerine göre öne çıkmaktadır. Solow neo-klasik büyüme modelinde, emek hacmindeki değişimleri dikkate alarak emek ve sermayenin birbirlerine ikame edilebileceğini belirtmektedir. Solow, büyümenin değişken faktör oranları ve esnek faktör fiyatları nedeni ile istikrarsız olamayacağını kanıtlamaktadır. Bu modele göre nüfus artışı ve teknolojik ilerleme büyümenin kaynağını oluşturmaktadır. Solow; iş gücünün, dışsal bir faktör olduğunu ve nüfus artışına bağlı olarak arttığını düşünmektedir (Savaş, 1999:853). Çünkü milli gelir büyüme oranı, emek büyüme oranından etkilenmektedir. Sermaye stoku büyürken emek stoku artmazsa, sermayenin marjinal verimi ve milli gelir büyüme oranı azalarak sifıra düşmektedir (Şahin, 1997:555). Özellikle iş gücüne katılan nüfustaki artış sermaye arzında meydana gelen artıştan daha büyük olursa, ekonomide faiz oranları yükselecek ve reel ücret oranlarında gerilemeler kaydedilecektir. Sermaye birikimindeki büyüme emek arzındaki büyümeden fazla gerçekleşirse de bu takdirde faizlere oranla ücretler genel seviyesi yükselecektir. Solow, emek ve sermayenin farklı oranlarda gelişebileceğini belirterek modelini Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayandırarak açıklamaya çalışmaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005-63-76).

Altıncı model ise içsel büyüme teorisidir. İçsel büyüme teorisinin öncülüğünü P.Romer ve R.Lucas yapmaktadır. İçsel büyüme teorisinde sermayenin hem fiziksel

sermayeyi hem de beşeri sermayeyi kapsadığı kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile içsel büyüme teorisi bilgiyi ve beşeri sermayeyi ön plana çıkaran bir model olmaktadır (Ünsal, 2000:283) . Lucas'a göre, eğitim sektörüne yapılan yatırımlarla oluşan beşeri sermaye iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörü oluşturmaktadır. Çünkü eğitime yapılan yatırımlar üretimde verimi arttırmaktadır. Modele göre eğitimin yarattığı olumlu dışsallıklar nedeni ile büyüme sürecinde azalan verimler kanunu işlememektedir. Bu nedenlerle bir ekonomide tasarruf eğilimi yükselirse, ardından sermaye stoku ve büyüme hızı yükselecektir (Unay, 1999:413). Bir başka ifade ile fiziksel sermayenin artması aynı zamanda fiziksel ve beşeri sermayenin artması olacağından azalan verimler kanunu işlemeyecektir.

1. 4. Teoride Büyüme İstihdam İlişkisi- Okun Yasası

Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Arthur Okun'un reel büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi, bir formülle ifade etmesi, bu görüşün daha sonra Okun Yasası diye ifade edilmesine neden olmuştur. Okun Yasası, reel büyüme hızının %2,25'in üzerine çıktığı yıllarda, reel gelirin %2,25 oranının üzerindeki her %1'lik artışının, işsizlik oranında %0,5'lik bir azalma sağladığı şeklindedir.

Örneğin milli gelirden %5,25'lik bir artış olduğu yılda, işsizlik oranı %1,5 oranında azalmaktadır. ($5,25 - 2,25 = 3$ ve $3/2 = 1,5$). Okun Yasası olarak ifade edilen bu ilişkinin, yıllık nüfus artış hızının % 1 civarında olduğu ABD için geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde de böyle bir oransal ilişkiyi saptamak mümkün olmakla birlikte, bu grup ülkelerde nüfus artış hızı fazla olduğundan, reel büyüme hızından çıkarılması gereken %2,25'lik oranın bu orandan daha yüksek ve her ilave %1'lik reel büyüme hızı nedeniyle işsizlik oranındaki azalma da %0,5'ten az olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2001 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME İSTİHDAM İLİŞKİSİ

2. 1. Kasım 2000- Şubat 2001 İkiz Krizleri

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisi hızlı bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte Türkiye ekonomisi ithal ikamesi sanayileşme politikası yerine serbest piyasa mekanizmasına dayalı ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçmiştir. Piyasa mekanizmasının yol göstericiliği ve özel kesim inisiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı öngören 24 Ocak 1980 kararları ile ekonominin uluslar arası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Küresel ekonomiye entegre kararı alınmış ve uygulamaya başlanmıştır. Fakat Türkiye ekonomisi bütünleşen dünya ekonomisinin ve yaşanan teknolojik devrimin bir parçası haline gelerek bilgi toplumu olma sürecinde hedeflediği yere ulaşamamıştır. Bunun en büyük nedeni devletin ulusal ekonomiyi yönlendirmede seçtiği ekonomi politikalarıdır.

Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte sık aralıklarla yaşanan seçim ekonomileri, siyasi istikrarsızlıklar, makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine spekülasyon faaliyetlerin ön plana çıktığı, reel ekonomiden uzak, kısa vadeli sermaye girişlerine dayanan, kısa süreli ve yapay büyümeler üzerine kurulu politikaları öne çıkarmıştır (Yeldan, 2001: 160). Bu yapı istikrarsızlık – kriz –büyüme sarmalında bir ekonomi oluşturmuştur. Kamu maliyesi, finansal sistem ve reel ekonominin rekabet gücünün zayıflığı kriz olasılıklarını artırmıştır. Bu sürece bilginin kullanılmaması, risk, belirsizlik, güvensizlik, şeffaf olmayan mali piyasa, enflasyon beklentisi eklenince kriz olasılığı daha da artmıştır. Bunlar bir de etkin politika uygulamadaki aksaklıklarla birleşince kriz kaçınılmaz olmuştur. Türkiye ekonomisi bu süreci kırmak için 9 Aralık 1999 tarihinde yine istikrar programı uygulamıştır. Amacı enflasyonu düşürmek, sürdürülemez kamu iç borçlanma sürecine son vermek ve ekonomik büyümeyi yeniden sağlamak olarak belirlenmiştir. Program, enflasyonist

bekleyişlerin aşağı çekilmesi, sıkı maliye politikasının uygulanması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyon çıpasına bağlandığı para politikası, likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Temel olarak 9 Aralık 1999 tarihli istikrar programı, faiz ve ücret oranları ile fiyatları serbest bırakırken, döviz kurunu sabit oranlı artırmayı öngörmüştür. Programın bu özellikleri ile işleyebilmesi için mali sektörün kırılganlığının düşük ve sermaye hareketliliğinin olmaması gerekiyordu. Fakat bu durum devletin kamu harcamalarını finanse etme yöntemi ile çelişmiştir. Dolayısı ile program baştan itibaren aksaklıklar üzerine kurulmuştur. Buna rağmen 2000 yılının ilk yarısında program olumlu makroekonomik sonuçları ortaya koymuştur. Enflasyon 80'li yıllardan bu yana en düşük seviyeye gerilemiş, ekonomi canlanmış, faiz oranları aşağı çekilmiş, uygun koşullu dış finansman artışı yaratılmış, yapısal reformların hayata geçirildiği gözlenmiştir. Bu süreç içerisinde en büyük olumsuzluk, dış ticaret açığındaki büyüme olmuş, ancak buna rağmen artan sermaye girişleri ile ödemeler dengesinin fazla vermesi sonucu rezervlerin arttığı görülmüştür. Bu olumlu tabloya rağmen Türkiye ekonomisi 22 Kasım tarihinde krize taşınmıştır.

22 Kasım krizi finansal sistem kaynaklı bir krizdir ve aktörü de bankacılık kesimidir. Finans piyasalarında yaşanan bu etkileşim aktör konumundaki bankacılık kesimin tetiği ateşlemesi ile krize dönüşmüştür. Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin dışsal (Euro) piyasalarda borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması, bankaların dış borçlanmasını zora girmesine neden olmuştur (Uygur, 2001:11). Bankaların hızla yükselen likidite ihtiyaçları ve bunun için yüksek faizle likidite arayış içerisinde girmeleri sonucu döviz talepleri artarken, yabancı bankalarda hazine kağıtlarını da hızla satarak Türkiye'den çıkmaya başlamıştır. Bu ortam içerisinde Merkez Bankası'nın en önemli hatası bu gelişmeler karşısında piyasanın duyduğu likidite ihtiyacını zamanında karşılayamamış olmasıdır.

Bu durum 9 Aralık 1999 tarihli ekonomik programa olan güveni sarsmış, bunalım piyasalara yansımış, reel kesimde büyük bir talep daralması yaşanmış, dövize yönelik spekülasyon akımı oluşmuştur. Yükselen faizler, döviz kayıpları 7,5 milyar dolarlık IMF kredisi ve likidite ihtiyacının oldukça yüksek olan

bankaların tasarruf mevduat sigorta fonuna devredilmesi piyasaları bir ölçüde rahatlatmıştır. Başka bir ifade ile rahatladığı sanılmıştır. Çünkü yaşanan krizden üç ay sonra Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışmanın piyasalar üzerindeki spekülasyon faaliyetleri tetiklemesi bu kez döviz krizini başlatmıştır (Karluk, 2005: 425).

22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan kriz 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşerek ikiz kriz (twin crisses) karakterine bürünmüştür. 21 Şubat 2001 krizi ile, 9 Aralık 1999 tarihli program tamamen ortadan kalkmış, Merkez Bankasından 6 milyar dolar rezerv kaybı yaşanmış, İnterbank piyasasında gecelik faizler %6000'leri aşmış, ortalama olarak %4000'ler olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler karşısında kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz sonrası yabancı bankalar ile birlikte iç piyasadaki bankalar ve karar birimlerinin döviz karşılığı talepleri oluşmuştur. Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelinde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000 – 2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu) , kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur.

Yaşanan bu ikiz krizler sonrasında ekonomi %8,5-9 oranında daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış, kişi başına gelir 725 dolar gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, yüzde 30'lara düşen enflasyon yüzde 70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri yüzde 101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının 4 katına ulaşmıştır (Karluk, 2005:428).

Bu sonuçlar itibari ile krizler sadece uygulanmakta olan ekonomik programı değiştirmekle kalmamış, tüm dengelerin bozulduğu Cumhuriyet Tarihi'nin en büyük krizi olmuştur. Yıkıcı depremin etkisi ancak köklü ve yapısal reformlarla çözülebilirdi.

2001 yılındaki kriz çok ciddi etkiydi. Belki; finans piyasasında başladı, ilk kez “beyaz yakalı işsiz” kavramını ortaya çıkardı, üniversiteli eğitilmiş işgücündeki işsizliği daha fazla gündeme getirdi. (Ertan Oktay, 2002:7-8)

Şubat 2001 finansal bunalımı sadece mali piyasaları sarsmak ve durgunluğa yol açmakla kalmadı; üretim ve istihdam büyük ölçülerde geriledi; enflasyon yeniden hızlandı. Üstelik, bütün bu olumsuz gelişmelerin kalıcı, giderek daha da derinleşen etkiler bırakma olasılığı arttı.

2001 krizi, yılların hatta on yılların kararlarının, uygulamalarının, birikmiş hataların ve sorunların yansımasıdır. Krizi niteliği ve niceliği açısından doğru algılamak gerekir. Bu nedenle krizin nedenlerini doğru ve noksatsız tespit ve teşhis etmek önemlidir. Ancak bu şekilde, krizin boyutlarını ve doğru algılayabiliriz. Burada, kısaca, krizin dönemsel- kısa süreli ve hafife alınacak bir niteliği olmadığı vurgulanmalıdır (Ertan Oktay, 2002:6).

2. 1. 1. GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı)

Türkiye, 2000 ve 2001 yılında yaşanan iki krizle, uygulamış olduğu kur çapasına dayalı “enflasyonu düşürme programının” çökmesinden sonra, IMF’in öncülüğü ve denetiminde 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Önceleri “ulusal program” (Uygur, 2001:36), daha sonra da “güçlü ekonomiye geçiş programı” (GEGP) olarak tanımlanan programın amacı “güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır”. Program eski düzene dönmenin artık mümkün olmadığını belirtmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2001: 5).

2. 1. 1. 1. GEGP’nin Makroekonomik Hedefleri

GEGP’nin temel amaç araçlarının arasında şu görüşlerine yer verilmektedir:

- 1) Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürülmesi,
- 2) Bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma ;böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması,
- 3) Kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde kurulması,

4) Toplumsal uzlaşmaya dayalı ,fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesidir.

Ana hedef itibariyle, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğinde olmakla birlikte, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda, küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir (Ongun, 2001:6).

2. 1. 1. 2. GEGP 'nin Ana Politikası

Programın önceliği büyüme ve istihdamdan öte fiyat istikrarını sağlamak, buna bağlı olarak oluşacak ekonomik istikrarın diğer hedefleri gerçekleştirmeye yardımcı olacağı düşünülmüştür (Bağımsız Sosyal Bilimciler [BSB], 2001). Bu düşünce son otuz yılda yaşanan yüksek enflasyonu makroekonomik istikrarsızlığın temel nedeni olarak almaktadır. Dolayısıyla literatürde büyüme işsizlik bağı burada kopmaktadır. Burada program enflasyonu düşürmede ve bunun yarattığı olumlu etki sonucu yüksek büyüme oranını yakalamada başarılı olmuştur. Fakat bu büyüme “istihdamsız bir büyüme” sergilemiştir (BSB, 2005:22).

İkinci olarak programla birlikte hem IMF, hem de AB sürecinin Türkiye ekonomisinde yapısal değişimleri zorlamasıdır. Özellikle tarım sektörüne dönük yapısal reformlar, istihdamın büyük bir kısmını bünyesinde barındıran bu sektörden kentlere, sanayi ve hizmetler sektörüne kaymaya zorlanmıştır. Bu sektörde açık işsizlik yok denecek kadar düşük olmasına karşın, istihdam edilenlerin oranı son derece yüksek ve gizli işsizlik oldukça fazladır. Bir anlamda tarım sektöründeki bu değişim sonucu gizli işsizlik açık işsizlik haline gelmiştir. Ayrıca sanayi ve hizmetler sektörünü yeni istihdam yaratma kapasitesinin yeterli olmaması ve tarım sektöründen açığa çıkan işgücünün bu sektörlerin talep ettiği niteliklerden yoksun olması işsizlik oranlarının düşmesini engellemiştir. Her şeyden önce Türkiye genç bir nüfusa sahiptir. Nüfusun üçte biri çalışma çağının altında, geri kalan üçte ikilik kısmın da yarısı istihdam edilmektedir. “Fırsat penceresi” (İzmen, vd, 2005:84) olarak nitelendirilen genç nüfusu sahip olma ne yazık ki Türkiye’de birçok sorunu

beraberinde getirmektedir. Mevcut durumda dahi Türkiye'nin bu genç nüfusu istihdamı için çok büyük bir kaynağa ihtiyacı vardır. Dolayısıyla işsizliğin altındaki bir başka neden de budur.

2.1.1.3. Kriz Sonrası Döneme İlişkin Makroekonomik Göstergeler

Türkiye Ekonomisine ilişkin son altı yıldaki makroekonomik göstergeler aşağıda tabloda verilmiştir:

Tablo 2. 1. Temel Ekonomik Büyüklükler

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH (1987 fiyatlarıyla)	107.783	116.338	123.165	135.308	145.651	154.343	145.651
GSMH (\$)	148.215	180.892	239.235	299.475	360.876	350.667	348.009
Büyüme Hızı (%)	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	6,4	4,0
Kişi Başına GSMH (\$)	2.123	2.598	3.383	4.172	5.008	5.477	5.723
TEFE (Yıl Sonu)	88,6	30,8	13,9	13,8	11,3	10,1	11,4
TÜFE (Yıl Sonu)	68,5	29,7	18,4	9,3	8,18*	9,44	8,86
İşsizlik	8,7	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	9,9
İhracat (milyar\$)	31,3	36,0	47,2	63,1	73,1	85,5	107,1
İthalat (milyar\$)	40,5	51,5	69,3	97,5	116,7	139,5	169,9
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	75,7	69,9	68,1	64,7	63	61,3	63
Dış Ticaret Açığı (milyar\$)	-10,0	-15,4	-22,1	-34,4	-42,9	-54,0	-62,8
Bütçe Açığı/GSMH	16,2	14,2	11,2	7,1	8,9	9,4	9,3
İç Borç Stoku/ GSMH	69,2	54,5	54,5	52,3	47,5	43,7	43,7
Dış Borç Stoku/ GSMH	76,8	72,4	61,6	52,2	46,2	51,9	51,5
Cari İşlemler Dengesi	3.390	-1.522	-8.037	-15.573	-22.852	-29.347	-32.758

Kaynak: TÜİK, Temel Ekonomik Göstergeler (2007)

DPT, Ekonomik Gelişmeler (2007)

2001-2007 dönemine ilişkin veriler incelendiğinde iki temel değişken, işsizlik ve cari açık dışındaki göstergelerin olumlu bir seyir izlediği görülmektedir. Büyüme rakamı 2001 yılındaki daralmadan sonra son dört yılda sırasıyla %7,9; %5,9; %9,9 ve

%7,6 olarak gerçekleşmiştir. Fiyat hareketlerine baktığımızda ise dönem başında TEFE %88,6 iken dönem sonunda %5,89'a, TÜFE'de %68,5'ten %8,2'ye gerilemiştir. Fiyatlardaki düşüş son otuz yıldır Türkiye'nin başına bela olan enflasyonun yenilebileceğini göstermiştir. Bunda bugüne kadar uygulanan istikrar programlarının "sözde" temel hedeflerinin fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonu düşürmek olmakla birlikte, özde mücadelenin başka ekonomi politikası amaçlarına feda edilmesi etken olmuştur. Gerek iç borç gerekse dış borç stokunun GSMH'ye oranı ise düşmüştür. Bu olumlu bir gelişme olmakla birlikte, iç ve dış borç stokundaki kümülatif artışlara da bakmanın gereği kaçınılmazdır. Çünkü hem IMF'in 2004 yılına ait Türkiye Raporunda (IMF,2004), hem de Birinci Başkan Yardımcısı Anne Krueger'in bu konuya dikkat çekmesi ve gelecekteki riskler üzerinde durması sorunun ortadan kalkmadığı gibi, gelecek dönemlerde de Türkiye'nin baş ağrısı olmaya devam edeceğini göstermektedir. Özellikle enflasyonu düşürme hedefine odaklı olarak hükümet tarafından sıkı maliye politikasına sadık kalınmıştır. İki olumsuz gelişme ise, yüksek büyümeye rağmen işsizliğin azaltılamaması ve cari işlemler bilançosunda sürekli ve büyük oranda açıktır.

2. 2. 2001 Sonrası Büyüme

Ekonomik büyüme, belli bir dönemde, ki bu genelde bir yıllık bir dönemdir,GSMH'de meydana gelen artış olarak tanımlanır. Türkiye ekonomisi Cumhuriyet tarihinin büyüme açısından en ilginç bir dönemini yaşamaktadır.Hem 2001 yılındaki küçülme (-%9,5), hem de 2004 yılındaki büyüme (%9,9) rekordur. Büyüme süreci daha sonraki yıllarda da azalarak da olsa devam etmektedir. Zira 2005 yılında %7,6 büyüyen ekonomi, 2006 yılının dokuz aylık verilerine göre de %6,4 oranında büyümüştür.

Tablo 2. 2. Büyüme Rakamları (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH	9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	5,6	4,5
Tarım	-6,0	7,5	-2,4	2,0	5,7	-1,2	-1,1
Sanayi	-7,4	9,1	7,8	9,1	6,4	7,3	6,9
Hizmetler	-11,3	7,5	6,9	11,8	8,5	5,9	6,1

Kaynak: DPT, 2006 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
DPT, 2007 Ekonomik Gelişmeler

Sektörler açısından büyüme rakamlarına bakıldığında tarım sektöründe dönem boyunca istikrarsızlık söz konusu iken, sanayi ve hizmetler sektörü GSMH büyüme oranına paralel olarak artmaktadır. Özellikle sanayi sektörü 2001’de ekonomideki daralmanın ardından daha sonraki yıllarda sırasıyla %9,1; %7,8; %9,1 ve %6,4 oranında büyümüştür. Hizmetler sektörü ise sırasıyla %7,5; %6,9; %11,8; %8,5 olarak büyümüştür. Tarım sektöründeki büyüme oranının istikrarsızlığı tarım sektörünün iklim şartlarına aşırı bağımlılığı yanında, son dönemde AB süreci ve IMF ile yapılan düzenlemeler çerçevesinde tarım kesimini küçülmesi de bunda etkili olmaktadır.

Ancak Türkiye’de halen başta tarım olmak üzere hizmetler sektörünün GSMH içindeki paylarının yüksek, sanayinin payının ise düşük olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranlar tarımda ortalama %5, sanayide %40, hizmetlerde ise %55 civarındadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde sanayiden çok hizmetler ön plana çıkmaktadır. Tarımın payı düşmesine rağmen halen oran olarak çok yüksektir. Bundan da önemlisi GSMH’nin %11,4’ünü oluşturan tarım sektörünün toplam istihdamın %35’ini bünyesinde barındırmasıdır. Bu durum Türkiye ekonomisinin büyümesinin önündeki önemli kısıtlardan birini oluştururken, büyüme-istihdam ilişkisine de damgasını vurmaktadır.

2. 2. 1. Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme öncelikle faktör stoklarındaki değişmeye bağlıdır. Dolayısıyla sermaye ve emek faktörü ile bu faktörlerin üretkenliğini ortaya koyan toplam faktör verimliliği büyümenin temel belirleyicisi olmaktadır.

DPT(2005) verilerine göre ise 1990-2000 döneminde sermaye birikiminin katkısı %73,2, istihdam artışının katkısı %23,5 ve toplam faktör verimliliğinin katkısı da %3,3 olurken, 2001-2004 döneminde bu katkılar sırasıyla 66,9; 4,3; 28,9 olarak hesaplanmıştır. 2004 sonrası dönemde ise sermaye birikiminin katkısı azalırken, istihdam ve toplam faktör verimliliklerindeki katkının artması beklenmektedir. Dolayısıyla zaman içinde TFV'nin büyüme katkısı artmaktadır. Ancak bu katkı gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında halen düşük olarak kalmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin halen sermaye ve işgücü stokuna bağlı olduğu görülmektedir (Ay ve Karaçor.).

Tablo 2. 3. Üretim Faktörlerinin Büyüme Katkıları (%)

Dönem	Sermaye Birikimi	İstihdam Artışı	TFV Artışı
2001-2004	66,9	4,3	28,9
2004	39,7	21,7	38,6
2005	31,6	24,9	43,5
2006	44,2	31,5	24,3
2007	43,9	31,5	24,6

Kaynak: DPT (2005), 2005 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program

Türkiye, son yıllardaki büyümesini ağırlıklı dış kaynak girişi ile gerçekleştirdi. İlk yıllarda sıcak para lokomotif gücü. Dış kaynak girişinde son yıllarda sıcak paranın ağırlığı azaldı, doğrudan yabancı sermaye girişleri önem kazandı. Türk bankalarının yabancılar tarafından satın alınması, sigorta şirketlerinin yine yabancılarca alınması, Telekom'un özelleştirilmesi , başka Türk firmalarına yabancı ortak gelmesi ile dış kaynak girişi 2005'te 44 milyar dolara, 2006'da 46 milyar dolara yaklaştı, 2007'de ise 55 milyar dolara yaklaştı. Ancak, ilginç olan bu kaynak girişinin artık büyümeye yeterli bir tempo kazandıramadığıdır. 2007'de gerçekleşen büyüme yüzde 4,5'te kalmıştır ve yılın tamamında hedeflenen yüzde 5'in gerisinde kalmıştır (Sönmez, 2004/a)

Tablo 2. 4. Büyüme Oranı ve Sermaye Girişleri

Yıllar	GSMH (%)	Sermaye Girişi (net) (milyon \$)	Faiz ve Kar Transferi (milyon\$)
2000	6,3	9.584	6.838
2001	-9,5	-14.557	7.753
2002	7,9	1.191	7.040
2003	5,9	7.193	7.83
2004	9,9	17.752	8.286
2005	7,6	43.623	9.484
2006	6,0	45.740	11.062
2007	4,0	36.676	9.891

Kaynak: TCMB ve DPT

Ekonominin sürekli büyüdüğüne bakarsak bu dönemin en önemli özelliklerinden birisinin büyümenin sıcak para eksenli dış kaynak girişi ile gerçekleşmesi ve yine GSMH artışının dış ticaretin büyümesi ile paralel seyretmesi olduğu görürüz. 2000’de 9,5 milyar Dolar civarında gerçekleşen dış kaynak girişi sayesinde ekonomi %6,3 oranında büyüdü. Ancak bu büyüme aynı zamanda %4,9’luk cari açığa neden olunca sermaye girişi yerini sermaye kaçışına bıraktı ve 2001’de 14,5 milyar Doları bulan sermaye çıkışı gerçekleşti. Bu kadar büyük oranda sermaye çıkışı 2001’deki %9,5 oranında küçülmeyi beraberinde getirdi.

1994 yılından bugüne kadar 13 yılın 3’ünde hatırı sayılır biçimde kriz yaşayan Türkiye’de, oran olarak en büyük küçülme 2001 yılında yaşandı. %9,5’lik küçülme ve yaşanan krizin en büyük tetikleyicisi bir önceki yılın cari açığı ve cari açığın asal finansman şekli olan sıcak paranın ülkeden çıkışıydı.

2003’ten itibaren hızlanan sıcak para girişine 2005 ve 2006’daki özelleştirmeler ve yabancıya banka satışları ile artan doğrudan yabancı sermaye girişi eklendi. Böylece dış kaynak girişi yıllık 43-45 milyar dolar düzeyine çıktı. Gerek yabancı yatırım gerekse sıcak para olarak gelen bu dış kaynak, ülke içinde yatırımlarının karşılığını gördükçe yani yeterli karı elde ettikçe faiz ve kar transferleri olarak tekrar yurt dışına çıkıyor. Bunların da 2000 yılından sonra her yıl artarak 6,8 milyar Dolardan 2006 yılında 11 milyar Dolara kadar çıktığı görülmektedir. Bu durumda Türkiye ekonomisinin büyümeyle ilgili genel görünümü; dış kaynak girişiyle büyüyen, dış kaynak çıkışı ile küçülen bir ekonomi seklindedir. Böyle bir orantının dış ticaret hacmini de büyüttüğü görülmektedir.

Dış ticaret büyüdükçe dış açık büyümekte, büyüyen dış açık da cari açığı büyütmektedir. Cari açığın finansmanı ise sürekli olarak sıcak para ve/veya doğrudan yabancı sermaye girişiyle sağlanmaktadır. Böylece ekonomi uzun süredir bağımlı, riskli ve kırılgan bir yapı özelliği göstermektedir.

2000 yılında milli gelirin %41'i kadar bir dış ticaret hacmi söz konusu iken 2006'ya gelindiğinde, bunun %57'ye çıktığı görülmektedir. Türkiye, bu dönem içinde dış dünya ile daha çok ticaret yapan, bu anlamda dünya ekonomisine daha çok entegre olan bir ülke görünümü vermiştir. Ancak bu entegrasyonun ardında yatan, dış ticaret açıkları, cari açıklar, istikrarsız büyüme yılları ve krize açık kırılgan yapı gibi unsurları gördüğümüzde, dünya ekonomisiyle çok da sağlıklı ve sağlam biçimde entegre olunamadığını görmekteyiz. Öte yandan artan dış ticaret hacminin içinde işçi ücretlerinin baskılanarak, ithalata bağımlı bir ihracat yapısıyla sağlandığını da eklemek gerekir.

Türkiye ekonomisi 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşadığı küçülmenin nedenlerini bu dönemde de sürdürmektedir, riskli unsurlardan kurtulamamıştır. 2001 sonrası sağlanan büyümenin ağırlıklı olarak sıcak para, son yıllardaysa buna ek olarak artan yabancı sermayeye dayanmış olması çürük bir zemin üzerinde oturduğunu göstermektedir. Sağlanan dış girdilerin sürekliliğinin sağlanması karşılığında yüksek faizler verilmekte, yabancıların en verimli şirketleri alması özendirilmekte, gayrimenkul satışına dayanan gelir elde etme yöntemi ön plana çıkarılmaktadır. Buna karşın büyüme temposundaki düşmenin önüne geçilemeyeceği kesin gibidir. 2007 ve sonrasında büyümenin %4'lerde kalacağı öngörülmektedir. Buna dış dünyadaki gelişmeler, ABD'deki çalkantıların durdurulamaması, hatta giderek çoğu ülkeyi etkileyeceği tahminleri eklendiğinde 2008 yılı büyüme oranı için umutlu olmak mümkün değildir.

Bu nedenle geçmiş dönemlerdeki krize açık yapının çok değişmediğini akıldan çıkarmadan, büyüme politikasında köklü sayılabilecek değişikliğe gidilmesi zorunluluğu kendini dayatmaktadır konjonktürün de etkisiyle yeni bir krize girmesi, olasılık dışı değildir.

Bu büyümenin istikrarlı olması ve krizlerle bölünmemesi gerekli. Oysa 1990'lardan bu yana Türkiye ekonomisi kısa vadeli dış kaynaklarla büyüyor, bu kaynak çekilince krize girip küçülüyor (Sönmez, 2004/b)

2. 3. Türkiye’de 2001 Sonrası İstihdam ve İşsizliğin Boyutları

2001 yılında Türkiye, tarihinin en ağır ekonomik krizini yaşarken istihdam çözülmesi en önemli sorun haline geldi. Gün geçtikçe işsizlik artarken, yeni iş olanakları azalıyor. İstihdam yaratma bedeli giderek artıyor, bu da işsizlik sorununu kısır bir döngüye dönüştürüyor. Özellikle 2001 yılındaki kriz Türk ekonomisini çok etkilediği gibi, istihdamı işgücü piyasalarını da çok derinden etkiledi. Yani Türkiye 2001 yılında değişik, krizlerde olmayan bir durum yaşadı. Türkiye’de 1994 ve 1999 yıllarında da ekonomisinde küçülmeler yaşadı, ancak hiçbiri işgücü piyasasında istihdamı bu kadar etkilemedi.

2. 3. 1. Türkiye’de İşsizlik

Ülkemizde işsizlik sorunu, sanayileşmede arzu edilen düzeye gelinebilmesi, tarım toplumu niteliğinin belirli ölçüler içinde ağırlığının sürmesi, hızlı artan genç nüfusun istihdamını sağlayacak yatırımların yeterli seviyede gerçekleştirilememesi nedeniyle, yapısal özellik taşımaktadır.

Sanayileşmiş ülkeler ile ülkemiz arasındaki önemli farklardan biri; işsizlerde eğitim düzeyi yüksek iken, eksik istihdamdakilerde eğitim düzeyi düşüktür. Üretimde ani düşüşler işsizlik oranını fazla değiştirmemekte eksik istihdamdakileri arttırmaktadır.

Türkiye’de işsizlik oranı gelişmiş ülkelerin tersine, eğitilmiş kişiler arasında daha yüksektir. Türkiye’deki işsizliğin asıl nedeni ise, ilk kez iş arıyor olma ve işlerin doyurucu olmaktan uzak bulunmasıdır. İşsizlik daha çok hanehalkı reisi olmayan kişiler arasında yaygındır

Ülkemizde açık işsizliğin yanı sıra, eksik istihdam da ciddi boyutlardadır. Ayrıca kadın işgücü yüzdesi, işsizlikte Kent ve Kır oranları da işgücü ve istihdam konusunda mutlaka göz önünde tutulmalıdır.

Tablo 2. 5. Türkiye’de 1988-2007 Yılları Arası İşsizliğin Kent ve Kırsala Göre Dağılımı

Yıllar	İşsizlik (%)	Kent (%)	Kırsal (%)
1988	8,4	13,1	5,0
1989	8,5	13,1	5,3
1990	8,0	12,1	4,9
1991	8,2	12,7	4,7
1992	8,5	12,5	5,0
1993	8,9	12,6	5,5
1994	8,5	12,4	5,3
1995	7,6	10,7	4,9
1996	6,8	9,9	3,7
1997	6,8	9,9	3,8
1998	8,6	10,5	3,3
1999	7,7	11,4	3,9
2000	6,5	8,8	3,9
2001	8,4	11,6	4,7
2002	10,3	14,2	5,7
2003	10,5	13,8	6,5
2004	10,3	13,6	5,9
2005	10,3	12,7	6,8
2006	9,9	12,1	6,5
2007	9,2	11,6	5,6

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü İstatistikleri (2007)

Türkiye’de işsizlik gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi büyük ölçüde tarımsal ekonomik yapıdan sanayi ve hizmetler sektörüne dayalı ekonomik yapıya geçişin meydana getirdiği değişikliklerden kaynaklanmaktadır. ILO’nun 2006 global istihdam raporunda gelişmekte olan ülkelerde değişimin üç sektör kanuna göre ortaya çıkmadığı belirtilmektedir. bu kanuna göre tarım sektörü ağırlıklı gelişen ülkelerde insanlar zamanla önce kırsal bölgelerdeki tarımsal istihdamdan sanayiye ve daha sonra da hizmetler sektörüne geçecektir.

Son yıllarda düşme eğilimi göstermesine karşılık nüfus artış hızı ve istikrara kavuşamayan kentleşme, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, kamu ve özel sektörde yatırım yetersizliği, işgücü niteliğinin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verememesi,

işgücünün niteliği, faiz ve dış ticaret hadleri, hızlı teknolojik gelişmeler ve artan rekabet ortamında nitelikli işgücü gerekliliği, kapasite kullanım oranlarındaki yetersizlik, girişimcilere sağlanması gereken eğitim kredi ve örgütlenme yetersizlikleri gibi çok sayıda faktör ölkemizde işsizliğin boyutunu artırmakta ve işsizlik sorununu karmaşıklaştırmaktadır. Diğer taraftan Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı ve işleyişine ilişkin sorunlar ise işgücü piyasasının parçalı bir yapıya sahip olması, yeterli esnekliğe sahip olmaması, kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü gibi nedenler sayılabilir.

2. 3. 1. 1. Türkiye’de İşgücü Piyasasının Genel Yapısı

Ölkemizde işsizlik büyük ölçüde yapısal nedenlerden kaynaklanmakta ise de sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasasının tesisi, bu sorunun çözümlüne önemli katkılar sağlayabilecektir. Ölkemizde işgücü piyasasının yapısı ve işleyişine ilişkin sorunlardan bazıları işgücü piyasasının parçalı bir yapıya sahip olması, yeterli esnekliğe sahip olmaması, kurumsal düzeyinin düşüklüğü istihdam hizmetlerinin yeterince sağlanamıyor olmasının önemli nedenleri arasındadır.

İşgücü, sermaye gibi üretim faktörlerinden birisidir. Sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması için işgücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Ölkedeki işgücünün nitelik ve niceliği önemlidir. Ancak, işgücü doğrudan insan unsurunu içerdiğinden diğer üretim faktörlerinden ayrılmaktadır. Üretimin temel amacı tüketimdir. İşgücü ise hem üretim hem tüketim süreci içinde yer almaktadır. Bu bakımdan insan üretim sürecinde araç olarak görülse de, tüketimde nihai hedef olduğundan temel amaç olmaktadır.

İstihdamı artırıcı ve işsizliği önleyici politikaların uygulanması gereği bu açıdan önem kazanmaktadır. Üretimin, refahın sağlanması ve paylaşılması, ancak istihdam edilmekle mümkündür. Bir ölkede istihdam edilen kişi sayısı toplam üretimi belirleyen temel bir unsur olmaktadır.

Türkiye ekonomisindeki işgücü ile ilgili bilgiler ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen “Hanehalkı İşgücü Anketi”

sonuçlarına dayanmaktadır. Anılan anketler ülkemizdeki işgücü piyasasının yapısını ortaya koymaktadır.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerinden hareketle TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketi 2007 Yılı Sonuçlarına göre, Türkiye'nin nüfusu 68 milyon 897 bin kişidir. Buna göre; çalışma çağındaki olan ve 15 yaşından büyük nüfus olarak tanımlanan potansiyel işgücü 49 milyon 215 bin kişidir.

Türkiye yaklaşık 19,7 milyon olarak tahmin edilen 15 yaşın altındaki nüfus potansiyeli ile demografik açıdan "fırsat penceresi" olarak nitelendirilen bir durumla karşı karşıyadır. Ancak bu yoğun nüfusun niteliği, diğer bir ifadeyle eğitimi ve istihdam edilebilirliği, geleceğin önemli bir sorunu olarak durmaktadır.

Ülkemizin diğer bir önemli sorunu da, iktisaden faal kabul edilen 15 yaşın üstündeki nüfusun ancak yarıya yakını oluşturduğu 23 milyon 523 bin kişinin işgücü piyasasına katılmakta olmasıdır. İşgücüne katılma oranı %47,8'dir. Bu katılım oranı AB ülkeleri ortalamasına göre son derece düşük kalmaktadır. İşgücüne katılım oranının bu kadar düşük olmasının bir nedeni, Türkiye'de kadınların çalışma hayatında yeterince yer almamış olmalarıdır.

2007 yılı itibariyle Türkiye'nin nüfusu önceki yıla göre 764 bin kişi artmıştır. Çalışabilir nüfustaki yıllık artış ise 730 bin olarak hesaplanmaktadır. Ancak istihdam edilenlerin sayısındaki artış sadece 235 bin kişidir.

2007 yılı itibariyle, çalışma çağındaki olup da çeşitli nedenlerle işgücüne dahil edilmeyen 25 milyon 692 bin kişi bulunmaktadır. Son dönemde potansiyel olarak işgücü piyasasına girmesi gereken kesimin bunun dışında kalmış gözükmesi, tanım gereği, işsizlik rakamlarına yansımamaktadır.

İşgücüne dahil olmayan 25 milyon 692 bin kişinin yaklaşık 2 milyonu (1 milyon 994 bin), iş bulmaktan ümidini kaybetmiş, iş aramayan, ancak bir iş bulursa işbaşı yapmaya hazır kişilerden oluşmaktadır. Mevsimlik çalışan 393 bin kişi de, mevsim şartları nedeniyle işgücü piyasasının dışında sayılmaktadır. Aslında bu kişiler işsiz sayılmaları gereken kişilerdir.

Bu durumda olan toplam 2 milyon 387 bin kişi, işsizlere eklendiğinde toplam işsiz sayısı 4 milyon 720 bin kişi olarak hesaplanmaktadır. Eksik istihdam edilenler de eklendiğinde bu sayı daha da artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Ankara'da yaşayan daha fazla bir nüfus işsiz durumdadır. Bir bakıma, 4 milyon 720 bin olarak hesaplanabilecek işsiz sayısının, örneğin Artvin, Çankırı, Sinop, Tunceli, Bayburt, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Kilis illerinde yaşayan toplam nüfus kadardır. Kaldı ki, ev işleriyle meşgul gözüken 12 milyon 780 bin; emekli olan 3 milyon 91 bin ve öğrenci olan 3 milyon 590 bin kişinin ne ölçüde işgücü piyasasının dışında olduğu da tartışmalıdır. Uygun çalışma koşulları ve iş imkanı olduğunda çalışmayı düşünecek ev kadınlarının fazla olması beklenebilecek bir durumdur.

Türkiye'nin temel sorunu yeterince istihdam olanakları yaratamamasıdır. Nüfus artış hızının gerisinde kalan yeni yatırım ve iş olanakları, işgücü piyasasını olumsuz etkilemekte, çalışan nüfusun iktisaden faal nüfusa oranını geriletmektedir. Türkiye'de yaşayan yaklaşık her üç kişiden sadece birisi, iktisaden çalışabilir durumdaki her iki kişiden ise sadece birisi istihdam edilebilmektedir.

2007 yılı itibariyle istihdam edilebilenlerin sayısı 21 milyon 189 bin kişidir. Sektörel bazda değerlendirme yapıldığında, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam yaratıldığı, ancak tarım sektöründeki istihdam gerilemesi nedeniyle toplam istihdam artışının düşük düzeyde kaldığı da söylenebilmektedir. Tarım dışı sektörlerde, tarımdan ayrılan nüfusu da emecek kadar iş yaratılamamaktadır.

Sağladığı istihdam açısından tarım sektörü halen önemini korumaktadır. Tarımın istihdamdaki payı 2007 yılı itibariyle %26,4'tür ve yaklaşık 5milyon 601 bin kişi bu sektörde istihdam edilmektedir. 2007 yılı itibariyle sanayide çalışanlar toplam istihdamın %19,8'sini, inşaat sektöründekiler %5,8'sini oluşturmaktadır. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı ise %48,3'dir.

Türkiye'de istihdam edilenlerin yaklaşık %60'ı ücretli-yevmiyelidir. 2007 yılında toplam ücretli sayısı 10 milyon 809 bin kişi, yevmiyeli sayısı 1 milyon 507 bin kişidir. Ücret dışı çalışma biçimi oldukça yaygın olup 4 milyon 728 bin kişi kendi hesabına çalışır gözüken (%22,3), ücretsiz aile işçisi olarak çalışır

gözükenlerin oranı %14,1 olmaktadır (3 milyon kişi). İsteki durumu işveren olarak tespit edilenler toplam istihdamın %5,5' uğunu oluşturmaktadır.

Ücretli-yevmiyeli olarak çalışanların büyük bir çoğunluğu tarımdışı sektörlerde istihdam edilmektedir. Tarım kesiminde ücretli çalışma çok düşük düzeylerde olup, çalışanların yarıya yakını ücretsiz aile işçisi durumundadır. Ücretsiz aile işçilerinin yaklaşık %70'i ise kadınlardan oluşmaktadır.

Türkiye'de 2007 yılında işsizlik oranı %9,9 olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle çalışmak isteyen 2,3 milyon kişi işsizdir.

Ancak, yukarıda da değinildiği üzere, işsizlik ile ilgili veriler değerlendirilirken, işgücüne dahil olmayanların alt ayırımına bakılması ve burada sınıflandırılan kesimin büyük bir çoğunluğunun aslında potansiyel olarak işgücü içinde kabul edilmesi gerekmektedir. TÜİK tarafından açıklanan işsiz sayısı dar anlamda yorumlanıp, işgücüne dahil olmayanların aslında bir şekilde işgücü piyasasında var olduklarından hareketle işsizlik geniş anlamıyla tanımlandığında, gerek işsiz sayısı ve gerek işsizlik oranı açısından ürkütücü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

İstihdam ve işsizlik açısından değerlendirilmesi gereken bir husus da genç nüfusta işsizlik oranının yüksekliğidir. 2007 yılında genç nüfusta (15-24 yaş grubu) işsizlik oranı %19,6'dır. Kentsel yerlerde ise bu oran %21,8'dir ve bir başka ifadeyle kente yaşayan yaklaşık her beş gençten biri işsizdir.

Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki bağın etkin bir biçimde kurulamadığı ekonomilerde gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde eğitim almamaları da genç işsizliğin diğer bir nedenidir.

Ekonomide sağlanan büyüme, diğer bir ifadeyle milli gelir artışı, daha fazla insana üretken istihdam sağladığı ölçüde anlam kazanmaktadır. İşsizlik, bir ülkede sadece üretim ve gelir kaybına neden olmamakta, aynı zamanda sosyal problemler, sosyal dışlanma ve yoksulluğu da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’deki işgücü piyasası ile ilgili bir diğer dikkati çeken husus kayıtdışı istihdamdaki yaygınlaşmadır. 2007 yılı itibariyle istihdam edilenlerin %46,9’unun herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kaydı bulunmamaktadır. Kayıtdışı istihdam özellikle ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışanlar ile yevmiyeli olanlarda yüksektir. Ücretli olanların beşte biri herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan istihdam edilirken, yevmiyeli olanların onda dokuzu kayıtdışı olarak çalışmak durumundadır.

Tablo 2. 6. Türkiye’de İşgücü Arzı ve İşgücüne Katılma Oramı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Nüfus sayısı (Bin kişi)	66.187	67.296	68.393	69.479	70.576	71.611	72.606	73.943
15 ve üstü yaştaki nüfus sayısı	46.211	47.158	48.041	48.912	49.906	50.826	51.668	52.644
İşgücü sayısı	23.078	23.491	24.347	23.640	24.289	24.565	24.776	25.931
İstihdam edilen sayısı	21.581	21.524	21.354	21.147	21.791	22.046	22.330	23.548
Eksik istihdam	1.591	1.404	1.297	1.143	995	817	890	736
İşsiz	1.497	1.967	2.464	2.493	2.498	2.520	2.446	2.383
İşgücüne katılma oram (%)	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7	48,3	48	49,3
İşsizlik oranı (%)	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	9,2
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	9,3	12,4	14,5	13,8	14,3	13,6	12,6	11,9
İstihdam oranı (%)	46,7	45,6	44,4	43,2	43,7	43,4	43,2	44,7
İşgücüne dahil olmayan nüfus	23.133	23.667	24.223	25.272	25.616	26.260	26.892	26.712

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri, Haber Bülteni (2007)

AB'ye üyelik sürecinde ülkemizde sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasasının varlığı,sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması ve ekonominin rekabet gücünün artırılması açısından önemli bir faktördür.

2. 3. 1. 2. İşgücüne Katılım

Ülkemizde, işgücüne katılma oranı AB ortalaması ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bunun yanı sıra yıllar itibarıyla da azalma eğilimindedir.

Tablo 2. 7. İşgücüne Katılma Oranı (15-64 Yaş)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB-15	67,3	69,5	69,5	69,9	70,2	70,8	70,6	70,3	70,2
OECD	69,3	70,1	70,0	70,0	69,8	70,1	70,2	70,1	70,3
Türkiye	59,4	52,4	52,3	52,3	51,1	51,5	51,3	50,4	50,2

Kaynak: OECD, Employment Outlook 2005.

İşgücüne katılma oranının düşük olması; yüksek nüfus artış hızından, tarımsal istihdamın azalma eğilimi sonucu artan kente göçün özellikle kadınların işgücünden çekilmesine neden olmasından, yaşanan ekonomik krizlerden, ortalama eğitim süresinin uzamasından, yüksek işsizlik ortamında kişilerin, özellikle kadınların, iş bulmaktan ümitlerini kesip iş aramamalarından, erken emeklilik ve işgücünün eğitim seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Okullaşma oranlarının artması, eğitim süresinin uzaması ve kırsal alandan kente göç, kısa dönemde işgücüne katılma oranını düşürmekle birlikte, bu faktörlerin orta ve uzun dönemde işgücüne katılma oranını artırması beklenmektedir.

Cinsiyete göre işgücüne katılma oranlarına bakıldığında, kadınların erkeklerin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Erkeklerde işgücüne katılma oranı AB-15 ortalamasından çok düşüktür. Ancak bu oran kadınlarda AB-15'te %62,8 iken Türkiye'de %25,4'tür. Bu durum kadınların işgücüne katılımının kentlerde son derece sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır İşgücüne katılma oranına kent kır

ayrımında bakıldığında kırdaki işgücüne katılma oranının kentten daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle kentsel yerlerde yaşayan kadınlar olmak üzere işgücüne katılımın bir an önce artırılması gereğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları kent ve kır ayrımında önemli farklılıklar göstermektedir. 1990’lı yılların başında kent ve kırdaki kadın işgücüne katılım oranları arasında uçurum varken, 2007 yılına gelindiğinde bu farkın azalma eğiliminde olduğu, ancak hala yüksek olduğu gözle çarpılmaktadır. Kentsel alanlardaki kadın işgücüne katılım oranları, kırsal alan kadın işgücüne katılım oranlarının çok altındadır. Bu farklılık kadınların kırsal alanlarda “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, kırdan kente göçün yaratmış olduğu etki, kırsal alandaki kadın işgücüne katılım oranlarının düşmesine neden olmuştur.

Sektörel dağılım açısından işgücüne katılma oranlarını incelediğimizde, işgücüne katılan kadınların %58,5’inin tarım sektöründe çalıştığını görmekteyiz. Tarım sektöründe çalışan kadın işgücünün yaklaşık %80’i ücretsiz aile işçisi ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır.

Tablo 2. 8. Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2000	21.580	4.261	3.508	3.080	730	7.108	1.529
2001	21.524	3.787	3.780	3.071	703	7.086	1.465
2002	21.354	4.309	3.674	3.137	817	7.377	1.607
2003	21.147	3.784	3.447	3.083	812	7.517	1.654
2004	21.791	3.718	3.299	3.201	786	7.717	1.657
2005	22.046	4.101	2.943	3.453	830	8.197	1.899
2006	22.330	3.550	2.816	3.571	836	8.446	2.932
2007	23.548	3.383	3.209	3.209	810	8.772	2.170

Kaynak: TÜİK, Ekonomik Göstergeler (2000-2007)

İstihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir. Gelişmiş ülkelerde istihdamın sektörel gelişimi tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş şeklinde olmuşken ülkemizde sanayi sektöründe yeterince gelişme sağlanamadan tarım sektöründen hizmetler sektörüne hızlı bir geçiş yaşanmıştır.

2. 3. 1. 3. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları

Devlet, işsizlik sorununa çözüm bulabilmek için, çeşitli istihdam politikaları yoluyla iş piyasasına müdahale etmektedir. Bu müdahale araçları aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Pasif istihdam politikaları işsizlik sorununun sonuçlarını onarmayı amaçlarken; aktif istihdam politikaları, işsizliği önlemeyi ve sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Pasif istihdam politikaları, işsizliğin olumsuz sonuçlarını telafi etmeyi amaçlamakta, bu nedenle işsizlere belirli bir ekonomik güvence sağlamaya yönelik önlemler içermektedir. Bu tedbirler de genellikle işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarından oluşmaktadır. Ancak 20. yy son çeyreğine gelindiğinde pasif istihdam politikalarının işsizliği önleyici tedbirler içermediği ve bütçe üzerine büyük yükler getirdiği görülmüş ve işsizliği önleyici ve sınırlayıcı çeşitli aktif istihdam politikalarına ağırlık verilmiştir.

Aktif işgücü piyasası politikaları terimi, işgücünün beceri ve yeterliğini artırmak ve iş arama sürecini desteklemek üzere tasarlanan ve uygulanan oldukça geniş bir önlemler yelpazesini ifade etmektedir. Aktif işgücü piyasası politikaları ilk kez İsveç’te 1940 yılında uygulanmıştır ve tam istihdamla birlikte gelen enflasyon sorununa karşı bir önlem olarak geliştirilmiştir. Daha sonra, bu politikalar sanayileşmiş ülkelerde yaygın işsizlik dönemlerinde işgücü arzını yeniden yönlendirmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Aktif işgücü politikaları, çalışanın verimliliğini artırmak ve işgücü piyasasına girme fırsat eşitliğini geliştirmek için tasarlanmış bir dizi programdan oluşan önlemlerin hepsine birden verilen isimdir.

Temel felsefesi istihdam edilebilirliği artırmak olan aktif işgücü programlarının en önemli özelliği, gerek uygulandığı alanlarda, gerekse hedef alınan kitle itibarıyla esnekliğe sahip olmasıdır. Bu esneklik değişen koşullara uyum sağlamak açısından önemlidir. Aktif işgücü piyasası politikalarının uygulanmasında en önemli görev ise kamu istihdam kurumlarına düşmektedir.

Aktif işgücü piyasası programları mikro kredi ve diğer kendi işini kurma destekleri, ücret ve istihdam sübvansiyonları, eğitim ve mesleğe yöneltme hizmetleri, işe yerleştirme, danışmanlık, işgücü piyasası bilgileri gibi istihdam hizmetlerini içermektedir. Bu programlar, işgücü arzının kalitesini artırır. (mesleğe yöneltme eğitimi vb.), işgücü talebini artırabilir (doğrudan iş yaratma), ya da çalışanların işe uyum derecesini yükseltir.

Türkiye aktif işgücü piyasası programlarını uygulama konusunda çok fazla deneyime ve kapasiteye sahip değildir. Aktif işgücü politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi amacıyla finansmanı ulusal bütçe ve Dünya Bankası kaynaklarından karşılanan, uygulamasına 1993 yılından başlatılan “İstihdam ve Eğitim Projesi” hayata geçirilmiştir.

Aktif istihdam politikaları çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. Mesleki eğitim Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu altındadır. 2003 yılında yeniden yapılandırılan İŞKUR ise iş ve meslek analizleri yapmak, yaptırmak, iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri vermek, verdirmek, işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik işgücü yetiştirme, mesleki eğitim ve işgücü uyum programları geliştirmek ve uygulamak, istihdamdaki işgücüne eğitim seminerleri düzenlemek ile görevlidir. KOSGEB de KOBİ'lere yönelik aktif istihdam programları düzenlemektedir. Bunların yanı sıra bazı kamu kuruluşları, işletmeler, belediyeler ve sivil toplum örgütleri de aktif istihdam programları uygulamaktadır.

Aktif işgücü piyasası politikaları için İşsizlik Sigortası Fonu gelirlerinin de kullanılabilmesi konusunda Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı tarafından 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nda değişiklik öngören kanun tasarısı taslağı hazırlanmıştır. Ayrıca, Türkiye-AB Mali İşbirliği kapsamında Türkiye'nin 10 milyon Euro tutarında katkısıyla birlikte toplam bütçesi 50 milyon Euro olan Aktif İşgücü Programları Projesi başlatılmıştır. 25 bin işsiz projeden yararlanması ve bunlardan en az % 50'sinin istihdam edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda 245 proje kabul edilmiş olup, bu projeler uygulanma aşamasındadır. Bu projenin yanı sıra Dünya Bankası desteği ile Özelleştirme Sosyal Destek Projesi kapsamında da aktif istihdam programları uygulanmaktadır.

Ayrıca istihdamı sübvansane etme programları da uygulanmıştır, gelişmekte olan bölgelerde yeni alınan işçiler için işverenin ödemesi gereken sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından ödenmesi gibi. Bu konudaki en son düzenleme Şubat 2004'te yürürlüğe giren Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5084 sayılı Kanundur.

1990'ların ortalarından başlayarak istihdamı geliştirmeye yönelik bir dizi doğrudan önlem uygulanmıştır. Özelleştirilen KİT'lerin işten çıkarılmış işçilerine yönelik programlar bunlar arasında ilk sırayı almıştır. 1998 yılında, ülkenin görece geri kalmış bölgelerinde istihdama destek olan programlar devreye sokulmuştur. 1999 yılında Ağustos ve Kasım aylarında meydana gelen depremlerden etkilenen yöreler için geçici çalışma programları başlatılmıştır. 2001 yılındaki ekonomik krizin ardından daha kapsamlı önlemler benimsenmiştir.

2. 3. 1. 4. Avrupa Birliğinde İstihdam Konusunda İzlenen Strateji

İşsizliğin, 1980 sonrasında dünya genelinde yaygın ve zaman zaman değişmekle birlikte ülkelerin çoğu için sürekli bir sorun haline gelmesiyle birlikte OECD ve AB ülkeleri basta olmak üzere birçok ülkede işsizlikle mücadele politikaları geliştirilmiştir. AB'de 1990'lı yılların ortalarından itibaren işsizlikle etkin bir mücadele başlatılmış ve Birlik düzeyinde ortak bir istihdam stratejisi geliştirilmiştir.

AB'de istihdam politikasıyla ilgili ilk çalışmalar, "Avrupa İstihdam Stratejisi"nin ilk adımı 1993 yılında Delors'un "Büyüme, Rekabet Yeteneği ve İstihdam" adlı beyaz kitabı ile atılmıştır. Bu eserde istihdam alanında koordineli bir Avrupa politikası için ideolojik, politik ve analitik bir temel olarak kabul edilmektedir. 1994 yılında Avrupa Komisyonu beyaz kitabın içeriğine uygun olarak işsizlikle mücadelede 5 anahtar ilke belirleyen Essen stratejisini ortaya koymuştur. Essen stratejisinde, mesleki eğitime önem verilerek insan kaynaklarının geliştirilmesi, istihdam odaklı büyüme, esnek ücret politikası ve üretken yatırımların desteklenmesi, iş piyasası kurumlarının etkinliğinin artırılması, girişimciliğin teşvik edilmesi, ve gençler, kadınlar, yaşlılar ile uzun dönemli işsizlerin iş piyasasına girişinin kolaylaştırılması işsizlikle mücadele araçları olarak belirtilmiştir.

Bu sürecin devamında 1997 yılında yapılan Amsterdam antlaşması ile temel antlaşmaya bütün bir bölüm eklenerek istihdam politikasının ortak bir Avrupa görevi olduğu ilk defa ilan edilmiştir. İstihdam konusu ortak bir sorun olarak kabul edilmiş ve üye devletlerin koordine edilmiş bir istihdam stratejisi uygulamaları gerektiği belirtilmiştir. Avrupa istihdam politikası için bir dönüm noktası olan antlaşmanın istihdam konusuna büyük verdiği görülmüştür. Öyle ki, yüksek istihdamın sağlanmasının ekonomik büyüme ve istikrar kadar önemli olduğu, bu antlaşmanın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Böylece Essen stratejisine yeni bir ivme kazandırılarak istihdam sorunu artık Avrupa için ortak çözülmesi gereken bir problem olarak öngörülmüştür. Bu antlaşmayla AB'nin çalışma piyasası ile ilgili düzenlemelerde daha etkili hale geldiği söylenebilir .

20–21 Kasım 1997 tarihinde Lüksemburg'da olağanüstü istihdam zirvesi yapılmıştır. Aslında Amsterdam istihdam “chapter”i ve onun uygulaması olan Lüksemburg süreci yeni işlerin yaratılması için Birlik düzeyinde politikaların tesisini öngörmektedir. Bu zirvede “Avrupa İstihdam Strateji” geliştirilmeye başlanmıştır. Zirvede Avrupa İstihdam Stratejisinin temel dayanağı olan ilk “İstihdam Rehberleri” Konsey tarafından kabul edilmiştir. Şüphesiz, bu rehberler, geleneksel yasama aracı olan direktif ve yönetmeliklere alternatif “yumuşak hukuk” kuralı içeren düzenlemelerdir. Zaten istihdam konusunda uyum, katı ve bağlayıcı kurallar konulması uygun olmayacağı için açık bir şekilde reddedilmiştir. Böylece istihdam konusunda yakınsama süreci başlatılmış ve üye devletler için uygulama kriterleri oluşturulmuştur. Lüksemburg'da üye ülkelerin istihdam stratejisine uyması için takip etmesi gereken süreçler belirlenmiştir. Buna göre; üye ülkelerin istihdam politikaları Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyinin hazırladığı “Ortak İstihdam Raporu (Joint Employment Report – JER)” aracılığıyla dikkatle gözden geçirilmekte, sonra Ortak İstihdam Raporu esas alınarak Komisyon tarafından her yıl, üye ülkeler için İstihdam Rehberleri (Employment Guidelines) hazırlanmakta ve Konsey tarafından kabul edilmekte, yine her üye devlet bu yıllık rehberlere dayanarak Ulusal Eylem Planı (National Action Plan – NAP) hazırlamakta, ilave olarak, her üye devlet için hazırlanan Tavsiyeler (Recommendations) Komisyon tarafından teklif edilmekte ve Konsey tarafından kabul edilmektedir. Stratejiyi tamamlayıcı son unsur ise Emsal İnceleme Programıdır (Peer Review Programme). Sürecin adımlarından anlaşılacağı

üzere, üye ülkeleri istihdam politikaları her yıl gözden geçirilmekte ve üye ülkeler için istihdam kılavuzları hazırlanmaktadır.

Avrupa İstihdam Stratejisi'nin "İstihdam Edilebilirlik" (Employability), "Girişimcilik" (Entrepreneurship), "Uyarlanabilirlik" (Adaptability) ve "Fırsat Eşitliği"(Equal Opportunities) olmak üzere dört temel bileşeni vardır.

İstihdam Edilebilirlik: İstihdam edilebilirlik, iş arayanların mesleki yeteneklerini artırarak iş bulmalarını kolaylaştırmaktır. Gerçekten, birçok ülkede önem bakımından talep yanlısı önlemlerden arz yanlısı önlemlere kayış söz konusudur. Düzenleme yapma inisiyatifi giderek daha çok arz tarafında yapılabilir hale gelmiştir.

Girişimcilik: İstihdamın artırılması daha çok yeni iş anlamına gelen kendi işini kuranların desteklenmesi oldukça önemlidir. Girişimciliğin ve KOBİ'lerin kurulması teşvik eden politika ve programlar uygulamaya konulmalıdır.

Uyarlanabilirlik: Çalışanların ve işletmelerin değişen koşullara ve teknolojilere uyum yeteneklerinin geliştirilmesidir. Gerek yaşam boyu öğrenim politikaları ve gerekse iş yerlerinde modern yönetim tekniklerini uygulamak suretiyle, işyerleri ve çalışanların uyumunu sağlamak.

Fırsat Eşitliği: Amaç, işgücü piyasasında kadınlar ve etnik azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı fırsat eşitliği sağlamaktır. Her şeyden önce cinsiyet ayrımını gidermek, kadınların daha fazla istihdamını aktif biçimde desteklemek, istihdam oranları arasındaki eşitsizliği azaltmak bu kapsamda değerlendirilmektedir. İstihdam konusunda Konseyin diğer önemli zirveleri ise 2000 yılındaki Lizbon, 2001 Stockholm ve 2002 Barcelona'da yapılmıştır. Lizbon zirvesi ile AB, "dünyada daha rekabetçi ve bilgi temelli bir ekonomi yaratmak, daha fazla iş ve daha fazla meslek yaratarak tam istihdama ulaşmak ve ekonomik büyüme ve sosyal bütünleşmenin kuvvetlendirilerek sürdürülebilir bir yapının kurulması" hedeflerini içeren ve gelecek on yılı kapsayan bir strateji ortaya koymuştur. Bu stratejinin somut hedefi ise; 2010 yılında Avrupa'da istihdam oranını %70 ve 2006 yılında kadınların istihdam oranının %60'ın üzeri çıkarılmasıdır. Bu hedeflere ulaşmak için saptanan büyüme hedefi yıllık %3'tür. Stockholm zirvesinde, 2005 yılında ortalama istihdam oranını %67'ye

ve kadın istihdam oranını da %57'ye ve yaşlıların istihdam oranını da %50 yükseltme amaçlı ara hedefler konulmuştur. 2002 Barcelona zirvesinde ise Lizbon stratejisinin güçlendirilmesi benimsenmiştir .

OECD ülkelerinde 1980'li yılların sonlarından itibaren yüksek ve sürekli işsizliğin ortaya çıkması karşısında OECD, üye ülkelerde işsizliğin azaltılmasına, istihdamın ve refahın artırılmasına yönelik tavsiyeler içeren “istihdam stratejisi”ni 1994 yılında yayınlamıştır. Bu strateji, makro ekonomik politikalar, yaratıcılık ve yenilikçiliği yayma, girişimciliği teşvik edici iklim oluşturma, işgücünün niteliği, eğitim, uzmanlaşma ve emek piyasası politikaları ve kurumlarını kapsayan 9 önemli alanda tavsiyeler içermiştir. Üstelik, stratejinin genel politika alanındaki tavsiyeleri üye ülkelerin özel kurumsal, sosyal ve kültürel özellikleri dikkate alınarak OECD, Ekonomi ve Kalkınma Gözden Geçirme Komitesi tarafından ülkelere göre biçimlendirilmiş ve uygulamalar izlenmiştir. Bu politikalar sonucunda OECD ülkelerinin emek piyasası performansı genel olarak iyileşme olmuştur. Yapısal işsizlik OECD ülkelerinin çoğunda, istihdam ve katılım oranlarındaki ve özellikle de kadınların işgücüne katılımındaki artışa paralel olarak azalmıştır. Danimarka, İrlanda, Hollanda ve Yeni Zelanda'da iyileşme meydana gelirken, Almanya ve Yunanistan'da bir gelişme olmamıştır. Buna karşılık, yapısal işsizlik hala Finlandiya, Fransa, İtalya ve İspanya'da oldukça yüksektir. AB ve OECD ülkelerinde işsizlikle mücadelede aktif istihdam politikaları uygulanmıştır.

Aktif işgücü piyasası politikaları işsizlikle baş edebilmenin, işsizliğin artmasına yol açan etkenlerin etkilerinin asgariye indirilebilmesinin yegane yolu olarak ortaya çıkmıştır. Sıkı liberal politikalara bağlı ülkeler dahi aktif veya pasif politikalarla veya her ikisi ile işgücü piyasasına müdahaleye yönelmiştir. OECD ve AB ülkelerin bütçelerinden işsizlikle mücadele için uygulanan aktif işgücü piyasası politikalarına ayrılan pay gittikçe artmaktadır. OECD ülkelerinde aktif istihdam politikalarına ayrılan pay GSMH'nin %1-2'si arasında seyretmektedir. Nitekim, 1995–2002 döneminde işsiz kişi başına aktif emek piyasası politikaları harcamaları incelediğinde, 1995'de bu harcamaların Belçika, Hollanda ve İsveç, Norveç, Danimarka'da yüksek, Kanada, İngiltere, ABD, merkezi Avrupa ülkeleri ile Kore, Meksika ve İspanya'da daha düşük olduğu görülmektedir. Verilere göre aralarında zaten yüksek harcama yapan Belçika, Danimarka ve Hollanda'nın bulunduğu birkaç

ülke issiz basına düsen aktif emek piyasası politikalarına yönelik harcamalarını artırmıştır. Orta düzeyde harcamada bulunan Avusturya, Fransa, İrlanda ve İsviçre de harcamalarını nispeten yükseltmiştir .

Yine AB ve OECD ülkeleri basta olmak üzere birçok ülkede issizlikle mücadele için girişimcilik ve kendi hesabına çalışma teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Emek piyasalarında etkin bir veri akısını sağlamak için issizlere yönelik çeşitli danışmanlık ve yardım servisleri kurulmuştur. Ücret dışı maliyetlerin azaltılması, is yasalarının esnekleştirilmesi, eğitim ve mesleki eğitime yönelik projelerle işgücünün nitelik düzeyinin yükseltilmesi, küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) geliştirilmesi üzerinde yoğun bir biçimde durulmuştur. Nitekim, Almanya ve Fransa'da ücret dışı maliyetlerin azaltılmış, Fransa'da vergi oranlarını düşürülmüş, İngiltere'de ise hem ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılması ve hem de yasaların görelî olarak daha esnek hale getirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, birçok Avrupa ülkesinde düşük ücretlilerin istihdam vergileri azaltılmıştır. Bu uygulama 1993'den beri Fransa ve Belçika'da, 1996 yılından beri Hollanda'da hayata geçirilmiş bulunmaktadır. Hollanda'da 1999 yılında asgari ücretle çalışanların toplam işgücü maliyeti %12–13 oranında azaltılmıştır. İspanya 1997'de sözleşmeli çalışanların işveren sosyal güvenlik katkılarını 2 yıl için indirmiş, sonra indirim süresini 3 yıla çıkarmıştır.

Girişimciliğin teşviki, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, hizmet sektörünün istihdam kapasitesinden yararlanılması gibi öneriler bunlardandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2001 SONRASI EKONOMİK BÜYÜMENİN İSTİHDAM YARATAMAMASININ NEDENLERİ

3. 1. 2001 Sonrası Dönemde Büyüme ile İstihdam Arasındaki İlişki

Büyüme konusunda öncelikle vurgulanması gereken, işgücünün yüksek tempoda arttığı bir ortamda işsizliğin azalabilmesi için yüksek büyümenin gerekliliğidir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomisindeki büyümenin bu koşulları sağlamaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Büyüme oranları incelendiğinde Türkiye'de sadece son 10 yılda üç kez büyüme rakamlarının yüzde eksi 6'nın altına indiği görülmektedir. Bu durum, kısa bir dönem içinde, büyümenin büyük dalgalanmalar gösterdiğinin ve istikrarsız olduğunun ifadesidir.

Türkiye'de 1980'li yılların sonlarından itibaren finansal sisteminde aşırı şişme ile birlikte büyüme ile istihdam arasındaki ilişki göz ardı edilmiştir. Bu olgu sadece Türkiye için değil, sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin tam olduğu bütün ülkelerde yaşanmıştır. Böylece Türkiye'de kısa vadeli yabancı sermaye girişine bağlı büyümenin kalıcı olamadığı ve kırılganlığının yüksek olduğu bir sürece girilmiştir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, istikrarsız büyüme, kalıcı bir istihdam artışı yaratamamıştır. Türkiye'deki istihdam artış eğilimi sürekli olarak büyüme hızının oldukça gerisinde kalmıştır. Öyle ki, son 10 yılda milli gelir ortalama yıllık %3,5 artarken, toplam istihdam artışı %1,5'te kalmış ve böylece %2,6'lık aktif nüfus artışının çok gerisinde kaldığı görülmüştür.

Tablo 3. 1. Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratma Durumu

Yıllar	Ekonomik Büyüme(%)	İstihdam Artış Oranı (%)
1990	9,4	-
1991	0,3	4,0
1992	6,4	0,9
1993	8,1	-4,9
1994	-6,1	8,1
1995	8,0	2,9
1996	7,7	3,0
1997	8,3	0,0
1998	3,9	2,7
1999	-6,1	1,2
2000	6,3	-2,1
2001	-9,4	-0,3
2002	7,8	-0,8
2003	5,8	-1,0
2004	9,9	3,0
2005	7,6	1,1
2006	6,1	1,8
2007	5,4	1,9

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)
DPT, Ekonomik Gelişmeler (2007)

Yıllık büyüme ortalaması ile istihdam artış ortalaması farkı, “istihdam yaratmada gereken asgari büyüme oranını” vermektedir. Bu oran, “istihdam eşiği” olarak da ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde büyümenin istihdam yaratma eşiği, sanayileşme aşamasında bulunan ülkelere kıyasla oldukça düşüktür. Yapısal önlemlerle yeterince desteklenmeyen gelişmiş ekonomilerde bu eşik %2 civarında olmakta, büyümeyi tam anlamıyla istihdam dostu kılan ekonomilerde de %1’e düşebilmektedir. Diğer bir ifadeyle gelişmiş ekonomilerde büyüme yapısal özelliklere göre %1’den ya da %2’den itibaren net istihdam yaratmaya başlamaktadır. Bu eşik oranlar sanayileşmekte olan ülkelere en az %3 civarında

olmaktadır. Kısa dönemde verimlilik artışlarına bağlı olarak bazı ülkelerde bu oranın çok üzerine çıkılabilmektedir. Nitekim Türkiye’de olduğu gibi, 2003 yılında %5,8 oranında büyüme, istihdamda %1 civarında bir artış sağlarken, 2004’ün ilk çeyreğinde de %12’nin üzerinde bir büyüme ancak % 3 civarında bir istihdam artışı sağlayabilmiştir. 2000 öncesinde Türkiye için bu eşik % 2,8 olarak hesaplanmıştır. Verimlilikteki yüksek artıştan sonra eşğin bu düzeye inmeyeceği beklense de, hiç olmazsa %3’e düşmesi için çaba sarf edilmelidir. Bu çaba yapısal önlemlerle olduğu kadar, büyümenin sektörel kaynakları ve istihdam içeriğiyle de ilgilidir (TÜSİAD, 2004: 210).

Büyümeden en büyük beklenti iş ve istihdam aracılığı ile kalıcı bir gelirin oluşturulmasıdır. Esasen bir toplumda gelir dağılımı adaletinin sağlanması da ancak bu ekonominin sürekli bir şekilde istihdam oluşturmasıyla mümkündür. Genel olarak bakıldığında Türk ekonomisinin istihdam alanları oluşturma açısından yaşadığı problemlerin, 2001 sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Zira 2001–2006 döneminde nüfus yılda ortalama yüzde 1,5 hızla büyürken, toplam istihdam ortalama olarak ancak yüzde 0,5 hızla büyüebilmiştir. Örneğin 2006 yılında istihdamın büyüme oranı %1,3 iken GSMH’nin büyüme oranı %6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında, her bir puanlık büyümenin istihdamda sadece 0,2 oranında bir artışa yol açtığı tahmin edilmektedir. Türkiye ekonomisinde 2002-2007 döneminde kaydedilen %47’lik birikimli büyümeye karşın, istihdamdaki artış oranı %3,7 seviyesinde kalmıştır. Türkiye’de toplam nüfusun ancak yüzde 22’si istihdam edilirken (eksik istihdam dahil), diğer ülkelerde bu oran %45’ler civarına çıkmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye’de, işgücü arzı özellikle son üç yıldır oldukça yükselerek %3,5’a kadar ulaşmıştır. Bu durumda örneğin %6’lık büyüme, ancak işgücü arzına yeni katılanları emebilecek, işsizlik oranında sadece yüzde yarım puan azalmaya imkan verecektir. Dolayısıyla Türkiye’nin işsizlik oranını azaltabilmesi için asgari büyüme oranının %6’nın üstünde olması gerektiği anlaşılmaktadır (Erzan ve Diğerleri: 2004: 38-44).

Türkiye’de beklenen ekonomik büyümeyle birlikte işsizliğin kendiliğinden gerileyeceği umulmaktadır. Oysa sorunun karmaşık olduğu görülmektedir. Karmaşıklığı çok sayıda faktörün bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik büyümenin istihdama yansımaları engelleyen pek çok faktör ileri sürülebilir. Ancak çalışmada bunlardan öne çıkan dördü üzerinde durulacaktır

3. 2. 2001 Sonrası Dönemde Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamamasının Nedenleri

3. 2. 1. Verimlilik Artışı

1980'li yılların ardından sınırların kalkması ile dünya hızlı bir küreselleşme sürecine girmiştir. Küreselleşme ile birlikte sermaye ve mal hareketlerinin dolaşımı serbestleşmiş ve dünya ortak bir pazar haline dönüşmüştür. Bu şartlar altında özellikle firmaların yaşamlarını sürdürebilmeleri ve rekabet edebilmeleri kaliteli ürünleri düşük maliyetle üretmekten geçmektedir. Maliyetleri düşürmenin temelinde ise, kaynakların etkin kullanımı ve buna bağlı olarak verimli üretebilme yani verimlilik kavramı ön plana çıkmaktadır. Firma bazında düşük maliyetle kaliteli ürün üretebilmek ve uluslararası pazarda yer edinmek şüphesiz ülke ekonomisi açısından da fayda sağlayacaktır. Bu açıdan mikro bazda verimlilik ve rekabet gücündeki artış, makro düzeyde verimliliğe ve ülkenin uluslararası alanda rekabet edebilme gücüne dönüşecektir. Ülke düzeyinde verimlilik ve rekabet edebilme gücünün artması ise ekonomik büyümeye buna bağlı olarak ta refah artışına neden olacaktır.

Makro ekonomik teoriye göre verimlilik kavramının reel ücretler ve işsizlik oranları ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu gösteren etkin ücret kuramı, pazarlık teorisi, iş arama modeli ve sözleşme teorileri gibi birçok model mevcuttur. Makro açıdan değerlendirildiğinde bu değişkenler bir bütün olarak ele alınmakta ve birbirleri arasında sıkı bir ilişki olduğu varsayılarak, bu değişkenler karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler.

Verimlilik ile işsizlik oranları arasındaki ilişki tam olarak belirgin değildir. Şöyle ki, çalışanların verimliliğinin artması aynı işi daha az kişiyle yapılacağı anlamına gelip işsizlik oranlarını arttırmaktadır. Aynı zamanda kaynakların verimli kullanılması ile firmaların karları artacak ve buna bağlı olarak ta yatırımları artacaktır. Artan yatırımlar işgücü talebi doğuracak ve bu nedenle verimlilik artışı işsizlik oranlarını azaltacaktır. Bu durumlardan hangisinin önce gerçekleşeceği tespit

edilemediğinden dolayı verimlilikten işsizliğe doğru nedenselliğın yönü belirli değildir. Diğer taraftan işsizlik oranlarının artması ise verimliliği arttırıcı bir unsur oluşturması beklenmektedir. Büyümenin istihdam yaratma kapasitesini işgücü verimliliğının tersi olarak düşünebiliriz. Belirli bir büyüme oranında verimlilik artışı ne kadar yüksek olursa, istihdam artışı da o kadar düşük olur. Ancak bu ilişkiye bakarak verimlilik artışlarının kötü bir şey olduğu sonucuna varılamaz. Toplumda refah artışının motoru verimlilik artışlarıdır. Uzun dönemde reel ücretler verimlilik artışlarını izlerler. Zaten aksi takdirde iç talep artamaz ve büyüme durur.

Türkiye’de son yıllarda sanayi sektöründe önemli verimlilik artışları yaşanmaktadır. Büyümenin iki bileşeninden birisi faktör (işgücü) kullanımının artması ise diğeri de verimlilik artışlarıdır. Diğer bir ifade ile, büyümenin istihdam yaratma kapasitesi işgücü verimliliğinin tersi olarak düşünülebilir. Bilindiği gibi, belli bir büyüme oranında verimlilik artışı ne kadar yüksek olursa, istihdam artışı da o kadar düşük olacaktır (Bluestone ve Harrison, 1997:1). Türkiye’de özellikle 2001 krizinden bu yana gerçekleşen büyümenin neredeyse tamamı verimlilik artışından kaynaklanmıştır. Verimlilik artışının büyüme hızından yüksek olduğu bir ortamda doğal olarak büyümenin istihdam yaratması söz konusu olamayacaktır.

Türkiye’de özellikle sanayi sektöründe büyümenin, yeterli ölçüde istihdam yaratmasını sınırlayan esas faktör verimlilik artışlarıdır. Bilindiği gibi verimlilik artışları sanayide yüksek, hizmetler sektöründe düşüktür. Sanayi sektöründe makine imalatı, beyaz eşya ve otomotiv sektörlerindeki verimlilik artışları, bu sektörlerdeki büyümenin istihdama olan etkisini önemli ölçüde engellemektedir. Sanayi sektörü içinde imalat sanayi, verimlilik üzerine kurulmuş bir sektör olduğundan, bu sektör dünyadaki rekabet güçlerini kaybetmemek için verimliliklerini artırmak zorunda kalmaktadırlar.

Alınan yeni makine ve teçhizat, işgücü başına üretimin yani verimliliğın artmasını sağlamakta bu da emek talebin önüne geçmektedir. Çünkü teknolojidaki yenilik, emek gücünün yerine ikame edilecek bir süreci başlatmakta, işletmelerin yönetim biçimlerindeki değişiklikler yıkıcı bir rekabet ortamında maliyetleri düşürmek için çok sayıda işçi çalıştırmak yerine az sayıda işçi ile aynı üretimi gerçekleştirmeyi ön plana çıkarmaktadır . Türkiye ekonomisinde işgücü verimlilik artışı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, değerlerin AB ortalamasından yüksek

olduğu görülmektedir. Kriz yıllarında istihdamdaki azalmaya paralel olarak negatif değerler gerçekleşmesine rağmen, 1990-2002 dönemi ortalaması %2,2 olarak gerçekleşmiştir .

Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, işletmelerde böylesi bir yaklaşım %10 ile %15 arasında değişen bir işsizliğe yol açtığı kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi, verimlilik artışı ile gerçekleşen büyüme, istihdam artışı değil, tam tersine istihdamda bir azalma sağlamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin, tek başına istihdam sorununu çözmesini beklemek yanlış olacaktır.

Tablo 3. 2. İşgücü Verimlilik Artışı (%)

	1974-1985	1986-1990	1991-1995	1995-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB 15	2,0	1,8	2,1	1,3	0,3	0,7	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6
Türkiye	-	2,4	2,6	3,2	-6,5	8,2	5,8	6,5	7,2	7,8	7,7

Kaynak: DPT, 2006

Verimliliği artırmak demek girdileri tam, doğru ve etkin kullanmak demektir. Doğru işleri, doğru zaman ve zeminde, doğru biçimde yapmak demektir. Bu yapılmadığında üretim, istihdam, verim ve verimlilik kayıpları büyük olmakta, bu da firmaların, toplumların, ülkelerin gelişme yarışında daha geri noktalarda kalmasına neden olmaktadır.

Büyümenin verimlilik temeline ve felsefesine dayanması için yatırımların yönlendirilmesine mutlak surette ihtiyaç vardır. Devletin bir teknoloji envanteri çıkarması ve atıl kapasitelerin nasıl aktif duruma getirileceğini araştırması gereklidir. Değer üreten, zenginlik yaratan, katma değeri arttıran yatırımlara gereksinim vardır.

Uzun dönemde sürekli büyümenin temel nedeni teknolojik yeniliklerden kaynaklanan verimlilik artışlarıdır. Örneğin son on yılda ABD ekonomisinde büyümenin ağırlığı teknolojik devrime bağlı olan verimlilik artışlarından ileri gelmekteydi. Son yıllarda verimlilikte yavaşlama gözükmemektedir. Üretilen yeni teknolojilerle yeni ürünler ve yeni üretim yöntemleri oluşturulur, böylece kişi başına tüketilen ürünlerin miktarı, kalitesi ve çeşidi sürekli olarak artar, buna paralel olarak

da ülkelerin ve kişilerin refahı sürekli büyür. Bu yüzden uzun dönem büyüme ve refah için anahtar kavram teknolojik değişim ve yeniliklerdir.

Türkiye AB ile müzakere sürecinde ve önümüzdeki plan döneminde büyüme stratejisini tümüyle yenilemelidir. toplumsal katılımı ve verimlilik ve teknoloji odaklı bir büyüme politikası oluşturulmalıdır.

Bunun için mikro düzeyde reformlara, makro düzeyde yepyeni bakış açlarına ve kurumsal düzeyde de işbirliklerine ihtiyaç vardır. En üst düzeyde yapılması gereken iş ise, 2023 Türkiye vizyonu ortaya koymaktır. Bu teknoloji ve verimlilik odaklı bir büyüme stratejisine dayanmalıdır (Suiçmez, 2006)

3. 2. 2. Sabit Sermaye Yatırımlarında Azalma

Genellikle bina, makine gibi üretim sırasında uzun süre kullanılabilen dayanıklı malların üretilmesi için yapılan harcamalar olarak tanımlanan sabit sermaye yatırımları, bir ekonomide üretim faktörlerinin; mal ve hizmet üretimini çoğaltmak, özellikle gelecek dönemlerde tüketim ve ihracat imkanlarını artırmak amacıyla, belli bir dönem içinde reel sermayenin artırılması, korunması ve düzenlenmesi amacıyla kullanılmasıdır.(Coşkun , 1989). Sabit sermaye yatırımlarını üretim araç ve gereçleri (veya donatım) ile inşaat şeklinde ifade etmek de mümkündür (Karluk, 1999; Yılmaz, 1997) .

Kamu sektöründe veya özel sektörlerde sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi sonucunda ekonomide mal ve hizmet üretiminde artış olacağı varsayımından hareketle bu yatırımların milli geliri artıracığı ve ülkenin kalkınmasına yol açacağı düşünülmektedir. Kamusal sabit sermaye yatırımlarının yıllar itibarıyla gelişimi incelendiğinde özellikle 1970'lerin sonlarına kadar Türkiye'de, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin ekonomik kalkınmayı sağlamak, ekonomiye yön vermek, devlete gelir sağlamak, askeri ve stratejik nedenlerle kamu teşebbüsleri kurduğu görülmüştür. Devlet, ekonomik gelişimi ve büyümeyi sağlamak amacıyla, büyük yatırım harcaması gerektiren ulaştırma, enerji, madencilik sektörleri ve demir-çelik, petrokimya gibi ara malları üretiminde kamu teşebbüsleri ile yer almıştır. Kamu teşebbüsleri ayrıca özel sektörün giremediği ve başaramadığı işlerde de faaliyet göstermiştir (Ceylan ve Vergiliev, 1989:10-12).

Özel sektörünün altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ve özel sektör gelişimini gerçekleştirmeye başlamasından itibaren, devletin büyük ölçüde faaliyet gösterdiği enerji, ulaştırma, maden işletmeleri ile sağlık ve eğitim sektörlerinde 1980'lerden itibaren ağırlık özel sektörün yatırımlarına doğru kaymıştır. Özel sektör yatırımlarının artışında verilen teşvikler ve özelleştirmeler etkili faktörlerdendir. Tüm toplam sabit sermaye yatırımlarında devletin yıllar itibarıyla (kamu sektörünün) özel sektöre göre giderek daha az yatırım harcaması yaptığı dikkat çekmektedir. Toplam sabit sermaye yatırımlarının kamu özel ayrımında; 1980 öncesinde kamu sektöründe özel sabit sermaye yatırımlarına göre daha düşük oranda gerçekleşirken 1980'lerde kamu artarak %45'e, özel sektör ise düşerek %55'e oranında gerçekleşmiştir. Bu oranların kombinasyonu 1990'lardan itibaren tekrar değişerek kamuda düşme özel sektörde artma eğilimiyle 2005'te kamu %22,89 ve özel sektör %77,11 seviyesine yükselmiştir.

Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, imalat sanayinde sabit sermaye yatırımlarında en yüksek paya özel sektör sahiptir. Öncelikle nihai tüketim mallarının üretimi ve montaj sanayinin kurulmasında devlet altyapı yatırımlarını, özel sektörün imalat sanayine yönelmesini teşvik etmek amacıyla, gerçekleştirmiştir. Sabit sermaye yatırımlarında özel sektör oranı 1980 öncesinde %60 ve üzerinde gerçekleşirken, 1980 – 1990 arasında ekonomik ve politik konjonktüre bağlı olarak değişim göstermiş bu durum 1990 sonrasında kamu kesiminde azalma yönündeyken özel sektörde sabit sermaye yatırımları içindeki payının oranı yıllık ortalama %70 ve üzerinde gerçekleşmiştir. Sabit sermaye yatırımlarına bütünsel bakıldığında ise, 1980-1989 arası %50-60 seviyesinde, 1990-1999 arasında ortalama %80 ve 2000 yılından itibaren ciddi düşüşler göstererek ortalama sabit yatırım miktarı %35 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Sektörlere göre sabit sermaye yatırımlarının dağılımı incelendiğinde kamu ve özel kesim ağırlığının değişimi yada yön değiştirmesi teşvik kanunlarına paralel olarak gelişmektedir. Özellikle 1980'ler özel sektörün ekonomide ağırlığının artmaya başladığı kırılma dönemlerinden biri sayılabilir. Bu dönemde yapısal düzenlemelerle teşvik kanunlarının uygulanmaya konmasıyla beraber vergileme politikaları ve dolayısıyla Türkiye'de verimlilik artışının, ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkı sağladığı doğrudur. Ancak bu olgu tek başına, ekonomik büyümeye rağmen

istihdamın neden artmadığı sorusunu açıklamada yeterli değildir. Bu konuda diğer bir sorun, yatırımlarda görülen erozyondur. Yüksek enflasyon ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar, kırılğan yapıdaki bankacılık sektörü, aşırı yüksek reel faiz oranları ve kısa dönemli uluslararası sermaye hareketlerinin getirdiği sonuçlar yatırımlar için elverişli bir ortam yaratmadığından, ekonomi artan nüfusu emebilecek bir istihdam kapasitesi yaratamamıştır (İŞKUR, 2006).

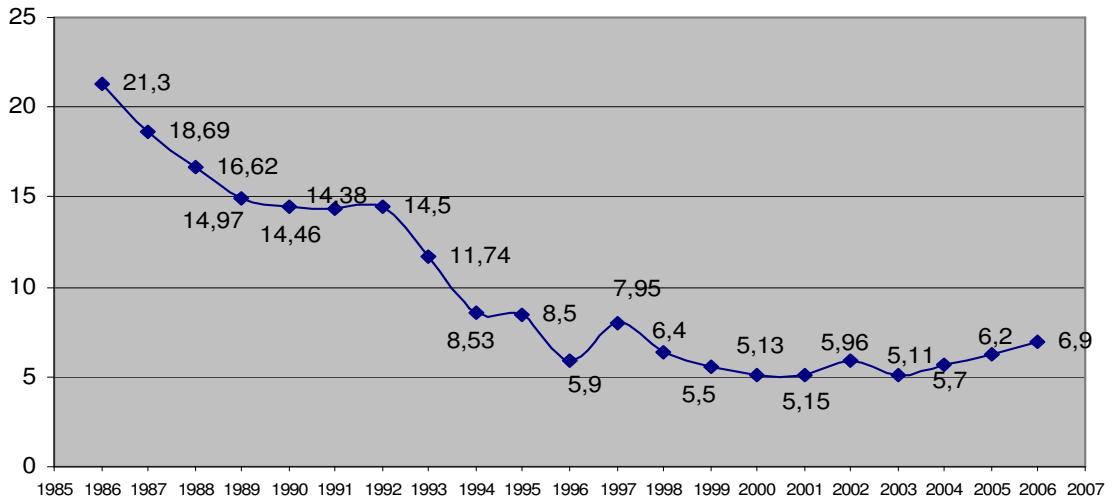
Yatırımların gayrisafi milli hasılaya (SSY)/(GSMH) oranı %22'nin altına düşmemiş; buna rağmen yatırımlardaki oynamalar ekonominin büyümesi ve daralması üzerinde olduğu gibi işsizlik oranındaki değişimleri de etkilemiştir. İşsizlik oranı genel olarak GSMH'deki değişimlere bağlı olarak %7-8 arasında dolaşmıştır.

Ekonomideki büyümenin yeniden istihdam artışı sağlayabilmesi için, yeni yatırımların devreye girmesi gerekmektedir. Mevcut tesislere makine ve teçhizat alımına yönelik yatırımlar genelde istihdamda bir artışa yol açmamaktadır. Hatta bu tür yatırımlar verimlilik artışı sağladığı için, çalışanların bir kısmının işsiz kalmasına ve istihdamın gerilemesine neden olabilmektedir. Yeni üretim tesislerinin kurulması ise, kaçınılmaz olarak yeni işçi alımını da beraberinde getirmektedir. Bu tür yatırımların artması da ekonominin genelinde istihdamın artmasını sağlamaktadır. Yalnız istihdamın artması için değil, hızlı büyümenin devam edebilmesi için de komple yeni yatırımların devreye girmesi gerekmektedir.

Esasen Türkiye ekonomisinde kapasite kullanımı artırılarak büyüme sağlanmasının sınırına gelinmiştir. Bundan sonra Türkiye ekonomisinde % 6'lar düzeyinde bir büyüme sağlanması için yatırımların mutlaka artırılması gerekmektedir (Morgil, 2003:26). Büyümenin esas motoru yatırım olmak zorundadır . İstihdam konusunda öncelikle yatırım ortamının iyileştirilmesi, yatırımların önündeki bürokratik engellerin kaldırılması şart olmakla beraber, Türkiye için bu aşamada en kritik olanı yabancı sermaye yatırımının Türkiye'ye çekilmesi ve reel faiz oranlarının düşürülmesidir. Yabancı sermaye ile ilgili siyasi ve ekonomik istikrar argümanları önemli ölçüde sağlanmış olmakla beraber, güven ortamının yabancı yatırımcılar açısından yeterince sağlandığını söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde yüksek faizlerin, yatırımları caydırıcı özelliği bilinmektedir . Türkiye'de gerileyen enflasyonla beraber faiz oranları da kısmen düşmüştür.

Türkiye'nin işsizlik sorununu azaltabilmesi için her yıl yaklaşık 750 bin işgücüne yeni istihdam yaratılması zorunluluğu ortada iken ve bir (1) kişiye istihdam yaratmanın maliyeti de yaklaşık 100 bin ABD Doları olduğu düşünüldüğünde (TİSK, 2004: 173), Türkiye'de her yıl 750 milyar dolarlık yatırım yapılması gerektiği gayet açıktır. Ancak nispeten yatırımların arttığı 2000 yılında bile, Türkiye'de ancak 50 milyar dolar yatırım yapılabilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye bugün istihdam ve işsizlik düzeyi alanında AB seviyesinde olabilmesi için geçmişte yaptığı yatırımların tam iki katını yapması gerektiği anlaşılmaktadır. (Duruel, 2005:45)

Grafik 3.1. Bütçeden Yatırıma Ayrılan Pay (%)

Kaynak: 2006 Yılı Bütçe Gerekçesi

3. 2. 3. Tarım Sektöründe Çözülme ve İşgücü Kopuşları

Kırsal kesimde eksik istihdam içinde yer alan, aile ekonomisi içinde çalışıyor gibi görünen nüfus kentlere göçe zorlanmakta, kırdan kente olan bu göç işsizliğin artmasına yol açmaktadır. Bu durum, tarım sektörünün tarihsel süreç içindeki yapısal dönüşümünden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, başlangıçta nüfus artışı ile birlikte tarım istihdamı önce artmaktadır. Ancak, tarım dışı istihdam daha hızlı arttığı için, kırdan kente göç hızlanmakta ve tarımın payı azalmaktadır. İkinci aşamada ise, makineleşmeye bağlı olarak tarımda istihdam azalmaya başlamakta ve dolayısıyla işgücünü diğer sektörler doğru itmektedir. Türkiye ikinci evreyi gecikmeli olarak izlemektedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de istihdamdaki değişme “tarım faaliyetleri” ve “tarım dışı faaliyetler” ayırımına göre incelenmiştir. 1990’lı yılların sonundan itibaren tarımdan ciddi bir göç başlamış, arz, talebi hızla aşmaya başlamıştır. 1999 yılından 2003 yılına kadar tarım alanında 1 milyon 691 bin kişilik istihdam daralması yaşanmıştır. İşgücünün sektörler arası bu geçişi, verimlilik açısından zorunluluk arz etmektedir. Çünkü, istihdamın halen %33’ünün tarım sektöründe bulunuyor olması, ama buna karşılık tarımın milli gelir içindeki payının % 14’ün altında kalması, tarım sektöründe işgücü verimliliğinin son derece düşük olduğunu ve sektörün içinde bulunduğu zor durumu açık bir şekilde göstermektedir. Sanayi sektöründeki işgücü verimliliği ile tarımsal işgücünün verimliliği arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Öyle ki, tarım sektöründeki verimlilik, sanayi verimliliğinin ¼’ü kadardır (Bulutay, 1996:7). Tarım sektörü bu haliyle eksik istihdam deposu niteliğindedir.

Tarım sektöründeki diğer bir sorun çalışanların ücretleri ile ilgilidir. Türkiye genelinde yedi milyon kişi tarım sektöründe istihdam edilirken, bunların %51’ini ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır.

Tablo 3. 3. İstihdamın Tarım ve Tarım Dışı Sektörlere Göre Dağılımı

	Toplam	Tarım	%	Tarım Dışı	%
1990	17.988	8.444	46,9	9.544	53,1
1991	19.307	9.212	47,7	10.095	52,3
1992	19.440	8.718	44,8	10.722	52,2
1993	18.427	7.862	42,7	10.565	57,3
1994	20.009	8.813	44,0	11.196	56,0
1995	20.587	9.080	44,1	11.507	55,9
1996	21.197	9.259	43,7	11.938	56,3
1997	21.505	8.837	41,1	12.668	58,9
1998	21.780	9.039	41,5	12.741	58,5
1999	22.048	8.856	40,2	13.192	59,8
2000	21.581	7.769	36,0	13.812	64,0
2001	21.524	8.089	37,6	13.435	62,4
2002	21.354	7.458	34,9	13.896	65,1
2003	21.147	7.165	33,9	13.982	66,1
2004	21.791	7.400	34,0	14.391	66,0
2005	22.046	6.493	29,5	15.553	70,5
2006	22.034	6.322	27,5	15.459	70,3
2007	22.783	6.789	28,3	14.442	70,2

Kaynak:DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2007)

TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri, 2007 Yılı Sonuçları, Haber Bülteni,

Gelecek 10 yılda tarımdan kopan işgücü miktarında bir artış beklenmektedir. Bir yandan kamu maliyesinin sorunları, tarımdaki sübvansiyonların azalması, diğer yandan AB'ne uyumdan kaynaklanan yapısal düzenlemeler önümüzdeki yıllarda tarımda işgücü verimliliğinin hızla artması gereğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda tarım sektöründe istihdam sadece payı itibariyle değil, mutlak olarak azalması beklenmektedir.

Diğer taraftan tarım dışı sektörlerde yeterli iş alanı yaratılamaması ve işgücünün niteliksiz olması, söz konusu işgücünün sanayi ve hizmetler sektörlerine adaptasyonunu zorlaştırmaktadır. Yukarıdaki tabloda, Türkiye'de tarım dışı sektörlerdeki istihdam artış rakamlarına bakıldığında, bu sektörlerin artan işgücü

arzını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu haliyle tarımdaki işgücü kopuşlarının, önümüzdeki yıllarda da işsizliği artıracak önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

3. 2. 4. İşgücü Piyasasının Yapısal Sorunlarının Etkisi

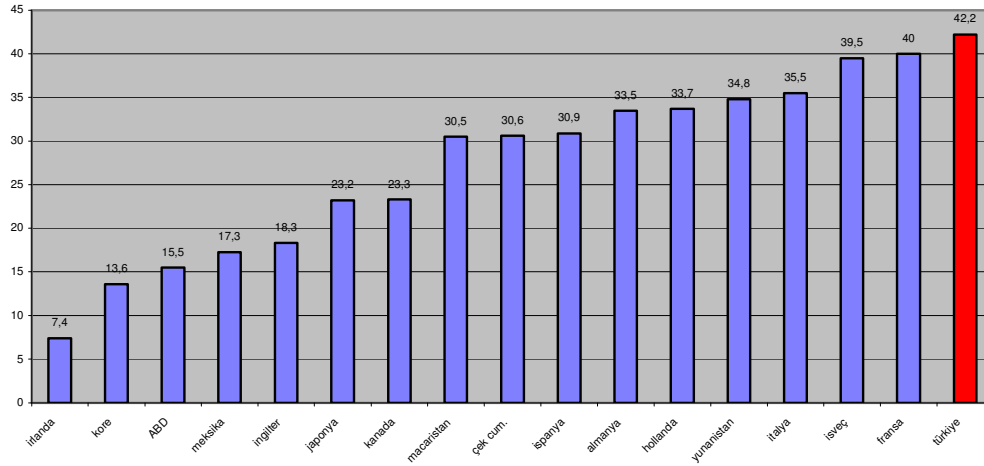
Son yıllarda yaşanan istihdam yaratmayan büyüme olgusu, Türkiye’de emek piyasasının ciddi yapısal sorunları olduğunu göstermektedir . İşgücü piyasasındaki katılıkların ortadan kaldırılması, işgücü piyasasının performansının bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu yolla piyasaya dayalı iktisat politikalarının işgücü talebini artıracacağı varsayılmaktadır (World Bank,1995: 17).

Yapısal işsizlik yaratan pek çok etken vardır.. Bunlar; çeşitli adlar altında alınan vergi ve primlerin neden olduğu yüksek işgücü maliyetleri (istihdam vergileri) ve kayıt dışılık, etkin olmayan iş arama süreçleri ve uyumsuz vasıflardır.

3. 2. 4. 1. İşgücü Maliyetinin İstihdama Negatif Etkisi

İşgücü talebinin iki temel belirleyicisi işgücü maliyeti ve büyüme oranıdır. İşgücü talebi, büyüme oranı arttıkça yükselmekte, işgücü maliyeti arttıkça azalmaktadır. Türkiye’de ücretle çalışanların net gelirleri düşük ancak istihdamın işletmeye maliyeti oldukça yüksek durumdadır. Aradaki fark; gelir vergisi, sosyal sigorta, emeklilik, işsizlik sigorta primleri gibi devletin yaptığı kesintilerden ve kıdem tazminatı ödemelerinden oluşmaktadır.

Grafik 3. 2. OECD Ülkelerinde İstihdam Vergilerinin Yüğü, 2005

Kaynak: OECD

İşgücü maliyeti daha ayrıntılı incelendiğinde dört temel unsura ayrılmaktadır. Bunlar; net ücret, gelir vergisi, çalışanın SSK ve benzeri prim ödemeleri, işverenin aynı türden prim ödemeleri ile birlikte kıdem tazminatı ödemeleridir. İstihdam üzerindeki ücret dışı ödemelerin, diğer bir ifadeyle “istihdam vergilerinin” önemli bir yük oluşturduğu gözlenmektedir. İstihdam vergileri ya da ücret dışı ödemeler iki temel grupta toplanabilir: İşçiler tarafından yapılan ödemeler ve işveren tarafından yapılan ödemelerden oluşmaktadır.

Türkiye’de toplam işgücü maliyeti içinde sadece işverenlerin ödediği ücret dışı maliyetleri %18 ile OECD ortalamasına (%19) çok yakındır. AB ortalaması %25’tir. Yeni sanayileşen dört Asya ülkesinde (Kore, Hong-Kong, Singapur, Tayvan) ve Meksika’da bu oran %12’dir. Türkiye’de işverenin ödediği ücret dışı yükler gelişmiş ülkelere yakın düzeydedir. Ancak gelişmekte olan ve rekabet ettiğimiz ülkelere kıyaslandığında Türkiye’de ücret dışı yüklerin yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, işletmelerin rekabet şansını ve istihdam yaratma kabiliyetini artırabilmesi için istihdam üzerindeki ücret dışı işgücü maliyetlerin azaltılması önem kazanmaktadır (Kenar, 2002: 26).

İstihdam üzerindeki prim ve vergi yükünün çok yüksek olması, girdi maliyetlerini artırmakta, kayıtlı iş imkanlarını sınırlamakta, kayıt dışı ekonomiyi büyütülmektedir. Türkiye’de işçi çalıştırmaya ilişkin söz konusu yükler, işletmelerin

yeni iş alanlarına yönelmelerine ve varlıklarını devam ettirmelerine engel teşkil etmektedir. İşçi çalıştırmanın maliyetindeki artış aynı zamanda işletmeleri sermaye yoğun yatırımlara teşvik etmektedir (Cevik, 2004). Dolayısıyla işgücü piyasasında vergi, sigorta primine ilişkin düzenlemeler yapılırken istihdama etkilerinin araştırılması önem kazanmaktadır.

TÜSİAD'ın bu konuda yaptığı imalat sanayi ile sınırlı ekonometrik çalışmasında da, istihdam vergileri olarak adlandırılan bu yükün istihdamı kısıtladığı ortaya konulmuştur. İşverene ait ücret dışı ödemelerde %10'luk bir azalma olursa, uzun dönemde istihdamda yaklaşık %2'ye yakın bir artış olması beklenmektedir.

Hizmetler sektöründe işgücü yoğunluğu yüksek olduğundan, bu sektörlerde yer alan firmaların toplam maliyetleri içinde işgücünün maliyetinin payı daha da yüksektir. Bu nedenle, istihdam vergileri yükünün hafifletilmesinin istihdam üzerinde imalat sanayine kıyasla daha büyük bir etki yapması doğaldır (TÜSİAD, 2004: 201).

Türkiye'de özellikle, asgari ücret üzerindeki istihdam vergileri yükü dikkatle değerlendirilmelidir. Asgari ücretin işverene maliyeti ile çalışanın geliri arasındaki fark büyüdükçe, düşük vasıflı işgücü için istihdam olanaklarının kısıtlanması kaçınılmaz olmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde bu sorun çok açık biçimde yaşanmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde asgari ücretle çalışanların eline geçen gelir, asgari ücretin işverene maliyetinin yarısından fazla olmaktadır (Modigliani vd.,1999: 14).

Net ücreti düşürmeden istihdam vergilerini indirerek, işgücü maliyeti aşağıya çekilirse büyümenin istihdam yaratma kapasitesi de artacaktır.

3. 2. 4. 2. Kayıt Dışı Ekonomi

Türkiye'de istihdam alanında yaşanan bir diğer yapısal katılık da genişleyen kayıt dışı istihdamdır. Özel sektörde işgücü piyasası, toplu iş sözleşmesi uygulayan “sendikalı kesim”, göstermelik asgari ücretin geçerli olduğu “ara bölge” ve “kayıt dışı kesim” olmak üzere üçlü bir yapılanma içinde işlemektedir (İşveren Dergisi, 2002: 22).

Tablo 3. 4. Kayıt Dışı İstihdam

	Kayıt Dışı İstihdam	Toplam İstihdam	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)
2000	10.925	21.581	50,6
2001	11.382	21.524	52,9
2002	11.133	21.354	52,1
2003	10.943	21.147	51,7
2004	11.591	21.791	53,0
2005	11.456	21.877	52,8
2006	11.355	21.651	52,7
2007	10.912	21.963	53,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri (2007).

Kayıt dışı istihdamın azaltılması çalışmaları iki temel gerekçeye dayandırılmaktadır. Birincisi, kayıt dışı ekonominin kamu gelirlerinde kayıplara neden olması, ikincisi ise piyasada haksız rekabete yol açmasıdır. Bunlar genel kabul gören gerekçelerdir ancak, işsizlikle doğrudan ilgili değildir. Kayıtdışılıkla işsizlik arasındaki ilişki daha karmaşık ve dolaylıdır .

1990-2003 yılları arasında kayıt dışı istihdamın seyri incelendiğinde, kayıt dışı istihdam oranında bir dalgalanma olmakla birlikte genel olarak toplam istihdamın yarısının kayıt dışı olduğu görülmektedir. Tabiidir ki yüksek tarım istihdamı bunda önemli bir paya sahiptir . Toplam istihdamda tarım sektörü dışarıda tutulduğunda kayıt dışı istihdam oranı %25-30'lara kadar düşmektedir. Tarım dışı sektörde kayıt dışı istihdam oranı özellikle 1999 yılından itibaren düzenli olarak artış eğilimindedir. 1990 yılında tarım dışı sektörde %25 olan kayıt dışı istihdam oranı, 1999 yılında %27,1 ve 2003 yılında %31,5'e yükselmiştir. Diğer taraftan 1990-2003 yılları arasında tarım dışı sektörde istihdam % 42 artarken, kayıt dışı istihdam %78,9 artmıştır (TÜSİAD, 2004: 38).

Türkiye'de iki tür kayıt dışılığın varlığı görülmektedir. Birincisi mutlak kayıt dışılıktır. Tamamı kayıt dışı olan bu alanda net ücret dışında maliyet sıfırdır. Tarım dışı sektörlerde yaklaşık 4,5 milyon kişi kayıt dışında çalışmaktadır. Bunların iki milyonu 10 kişiden daha az çalışana sahip mikro işletmelerde çalışmaktadır. Bir

buçuk milyon kişi de “kendi hesabına çalışan” olarak adlandırılan marjinal kesimde çalışmaktadır. Türkiye’deki bu yapı kayıt dışılıkla mücadelenin aynı zamanda ne kadar zor olduğunu da göstermektedir. Bu kesimin düşük istihdam vergilerini kaldırabileceği bile şüphelidir. Ancak bir milyon kayıt dışı ücretli 10 ve daha yukarı çalışana sahip işletmelerde çalışmaktadır. Dolayısıyla bu kesimin kayıt altına alınması daha rasyonel olacaktır (Gürsel, 2005: 20).

İkinci tür kayıt dışılık, “ara bölge” diye tanımlayabileceğimiz, ücretlerin eksik beyan edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu türdeki kayıt dışılığa, çalışan kayıtlı ancak ücreti düşük gösterilmekte, fark açıktan ödenmektedir. SSK’ya kayıtlı 5milyon 400 bin ücretlinin %60’ı asgari ücretten beyan edilmektedir. Hanehalkı işgücü anketinin gelir beyanları kullanılarak karşılaştırma yapıldığında, yaklaşık 1 milyon 800 bin ücretlinin eksik beyan edildiği anlaşılmaktadır. İstihdam vergilerinde yapılacak indirimle birlikte bunların da üzerine gidilmesi gerekmektedir (Gürsel, 2005: 20).

Yüksek işgücü maliyetlerinin eksik beyan uygulamalarını teşvik ettiği unutulmamalıdır. Çünkü, işgücünün toplam maliyeti ve çalışanların eline geçen net ücret arasındaki fark büyüdükçe kayıt dışı çalışma ve çalıştırma eğilimi artmaktadır. Bireyler ve işyerleri üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik prim yükünün sürekli artması, kayıtlı ve düzgün işlerin yeterince teşvik edilememesi, kayıtlı ekonomide istihdamı frenleyici bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ücret dışı yüklerin azaltılması, istihdam dostu düzenlemelerin yapılması önem kazanmaktadır. Emek piyasasında birliği sağlamak ve kayıtlı istihdamı güçlendirmek için emek piyasasında ve istihdam vergisi sisteminde reform gerektiği ortaya çıkmaktadır (OECD, 2004: 6).

İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi mutlaka kayıt dışılıkla mücadele ile birlikte ele alınmalıdır. Kayıt dışılıkla mücadele konusu, dikkatli ve özenli bir strateji gerektirmektedir.

3. 2. 4. 3. İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme

Yapısal işsizliğin başlıca göstergelerinden biri olan uzun dönemli işsizlik (bir yıl ve daha fazla süredir işsiz olanlar) AB'ye kıyasla Türkiye'de oldukça düşüktür. Türkiye'de uzun dönemli işsizlerin toplam işsizlere oranı %25 iken, bu oran AB'de

%60 civarındadır. Bu açıdan Türk işgücü piyasası hayli esnektir. Bu esnekliğin başlıca nedeni de işsizlik tazminatının ancak kısa süre önce uygulanmaya başlamasıdır. İşsizlik tazminatının kapsamı ve seçilebilirlik koşulları aşırı dar tutulmuş olduğundan halen yararlanan sayısı yüz bini bulmamıştır. Üstelik süre ve tazminat miktarı da çok düşüktür. İşsizlik Sigortası Fon'unda 12 katrilyona yakın para birikmiş ve birikmeye devam etmektedir. Bu oldukça saçma bir durumdur. İşsizlik tazminatı açısından AB ile aramızda adeta uçurum vardır. Eşitsizlik ve yoksullukla mücadele gibi diğer sosyal kaygılar bir yana, işsizlik tazminatının kapsamının bir miktar genişletilerek daha çok işsizlerin yararlanmasının sağlanması, iş arama etkinliğini düşürmeyeceği gibi, işsizlerin İşkur ve yeni faaliyete geçen özel çalışma bürolarının faaliyet alanını genişletecek ve iş aramanın etkinliğini artıracaktır.

Araştırma iş arama tekniklerinin çok ilkel kaldığını ortaya koyuyor. İşsizlerin ezici çoğunluğu iş aramada sadece iki kanalı kullanıyorlar: "bizzat kendi" ve "eş dost". Bu ilkellik iş bulma süresini artırmakta, uyumsuz eşleşmeyi teşvik etmektedir. İşkur aracılığının oranı %3'ün, özel istihdam ofislerinin oranı da %1'in altındadır. Bu bağlamda işsizleri İşkur ve özel istihdam ofislerini kullanmaya teşvik edici özel düzenlemeler düşünülmelidir.

Türkiye'de işsiz sayısını artıran önemli yapısal bir etken de, özellikle eğitilmiş gençler arasında (15-24 yaş) işsizlik oranının çok yüksek olmasıdır. Yakından incelendiğinde, gençlerin, eğitilmişler dahil, ilk işlerini bulmakta oldukça zorlandıkları görülüyor. 2003 yılında teorik olarak beklenen ortalama işsizlik süresi 5,6 ay olarak hesaplanırken, üniversite ve yüksek okul mezunları arasında 8,1 ay olması dikkat çekici. Bu fark dolaylı olarak üniversite mezunlarının eğitim gördükleri alanlarda iş bulmakta güçlük çektiklerini gösteriyor. Bu güçlük vasıf uyumsuzluğunun "vasıflı" işgücünde yüksek olduğunun göstergesidir. Sorun kuşkusuz üniversite kontenjanlarının ve eğitimlerin içeriğinin talebe yaklaştırılması ile aşılabilir. Bildiğimiz kadarıyla halen bu yönde dikkate değer bir çalışma bulunmuyor. Hükümet, iş dünyası-firmalar ve üniversite işbirliği ile orta-uzun vadeli eğitim planlamasının yapılması şart.

Genel olarak eğitime daha fazla kaynak ayrılması ve artmakta olan işgücünün istihdam edilebilirliğinin geliştirilmesi, işsizlikle mücadelede temel bir yöntem olacaktır. "Aranan meslek grubuna göre işsizlik" oranlarına bakıldığında, "İdari personel ve benzeri" kategorisinde işsizlik oranının %20'yi aşarak ortalamanın bir hayli üzerinde olduğu görülüyor. Çok sayıda işsiz aslında memur ve benzeri bir iş arıyor ama bulamıyor. Bu olgu vasıfsızlığın dolaylı olarak dışı vurumudur. Uzun dönemde AB'nin işgücü açığını Türkiye'den karşılaması ancak yeni kuşakları mesleki ağırlıklı ve daha vasıflı eğitmek ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan eğitime ayrılan kaynağın ulusal bir tartışma konusu yapılması ve eğitime ayrılan kaynağın esaslı bir şekilde artırılabilmesi için hangi alanlardan kaynak aktarması yapılacağıının ivedilikle araştırılması ulusal öncelik olarak değerlendirilmelidir.

Yukarıda deyindiğimiz istihdam vergi yükünün hafifletilmesini amaçlayan düzenlemeler öncelikle ilk kez iş arayan yüksek okul ve üniversite mezunları için uygulanabilir. Böyle bir uygulama etkisini hemen göstereceğinden ve kamuya yükü de sınırlı olacağından öncelikle düşünülmelidir. Bu türden istihdam desteklerinin ikame etkisi nedeniyle etkili olamadığı eleştirileri göz ardı edilemez. Ancak yüksek okul ve üniversite mezunu kategorisinde firmaların deneyimli çalışanlarını işten çıkararak hiç iş deneyimi olmayan gençleri çıkardıklarının yerine işe alması beklenemez. Ayrıca "iş güvencesi" ve "kıdem tazminatı" kurumları ikame etkisini sınırlayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye 1960'lerden bu yana işsizlikle mücadele eden bir ülkedir. Türkiye'nin, ekonomik ve sosyal yapısındaki dengesizliklere ek olarak, uygulanmakta olan makro ekonomik politikaların da etkisiyle istihdam ve işsizlik sorunu her geçen gün daha da ağırlaşmaktadır..

İşsizliğin sadece işsiz kalanları değil; çalışanları, ülkenin sosyal düzenini, toplumun huzurunu da ilgilendiren bir sosyoekonomik olgu oluşu, bu konuda atılacak olumlu adımlarda işbirliğini zorunlu kılmaktadır. İşsizliği ekonomik bir değer kaybı olarak görmeyi dışında, ciddi bir sosyal tehlike olarak da değerlendirmek sorunun çözümünü hızlandıracaktır.

1980'li yıllardaki istikrarlı büyüme ve yatırım olanaklarının tükenmesi, hızlı nüfus artışı, kırsal kesimden kentlere göç olgusu, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki yapısal katılıklar ve siyasi istikrarsızlıklarla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdam yaratma kabiliyetinin zayıfladığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de işgücü piyasasının zayıflığı sadece yüksek işsizlikten ibaret değildir. Bunun yanında çok önemli bir istihdam yaratamama sorunu bulunmaktadır.

Türkiye'deki ekonomik büyümenin istihdama yansması belli koşullara bağlı olduğu ve yeni istihdam olanakları meydana getirebilmenin yolunun sadece büyüme olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, büyümenin olması istihdam sorunun çözümünü otomatikman beraberinde getirmemektedir. Bu haliyle istihdam için büyüme gerekli ve ön koşul durumundadır, ancak yeterli değildir.

Her ekonomik büyümenin istihdam yaratmaması ve sektörler arasındaki istihdam yaratma farkları, işgücü piyasası açısından büyümenin sektörel kompozisyonun önemine işaret etmektedir. Daha çok istihdam yaratan sektörlerin

büyüme de sürükleyen sektörler haline gelmesi ekonominin iş yaratma kapasitesini artıracığı görülmüştür.

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımının sorunlu olduğu görülmektedir. Örneğin tarım sektörü istihdamda hala %33 gibi yüksek bir paya sahiptir. Üretimdeki payı ise %14’tür. Tarım sektörü, emek veriminin düşük kaldığı yapay bir istihdam deposu haline gelmiş ve yeterince refah artışından yararlanamamıştır. Tarım sektöründeki büyüme ile birlikte sektörde işgücü kopuşları artmakta, sektördeki istihdam hem oransal hem de mutlak olarak azalmaktadır.

Sanayi sektöründe -özellikle de imalat sanayi- üretimde giderek daha az emek kullanılır bir hale geldiği görülmektedir. Bu aynı zamanda üretimin sermaye yoğun bir hal alması anlamına gelmektedir. Sanayi sektörü üretiminde istihdam aleyhine ortaya çıkan bu teknoloji seçimi, büyüme-istihdam ilişkisini zayıflatmaktadır. Sanayi sektörünün alt dalı olan inşaat sektörü istihdam yaratma kabiliyeti en yüksek olan sektör durumundadır. Dolayısıyla sektördeki büyümenin istihdamı önemli ölçüde artıracığı beklenmektedir.

Hizmetler sektöründe büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin pozitif yönde geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte, gerek hizmetler ve gerekse inşaat sektöründeki istihdam artışı, tarım sektöründe ortaya çıkan atıl istihdamı eritemediği için toplam işsizlik oranında kayda değer bir düşüş sağlanamamaktadır. Başka bir deyişle, inşaat sektöründe önemli bir istihdam artışının gözlenmediği bir konjonktürde, tarım sektöründe kopan işgücünün ancak sınırlı bir kısmı hizmetler sektörü tarafından istihdam edilebilmektedir.

Hizmetler sektörün iş yaratma potansiyeli de dikkate alındığında, işgücünün beceri ve yeteneğinin sektörün beklentilerine uygun şekilde geliştirilmesi, yoğun rekabet ortamında bu sektörün rekabet edebilirliğinin artırılması ve sanayi sektörü ile bütünlüklerinin sağlanması önem kazanmaktadır. İşsizlik oranını düşürebilmek için bu sorunu çözmüş ülkelerde olduğu gibi istihdam yapısını sanayi ve özellikle hizmetler sektörü lehine büyütmek gerekmektedir. Ancak işgücü piyasasında ağır istihdam vergileri özellikle hizmetler sektörünün istihdam yaratma kabiliyetini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Hizmetler sektöründeki gelişmeler, kalifiye işgücü için olduğu kadar, düşük kalifiye işgücü içinde istihdam yaratılması fırsatları sağlamaktadır. Özellikle emek yoğun ve işgücü tasarrufu yönelimli teknolojik gelişmeye açık olmayan bu kesimin düzenli büyümesi Türkiye’de istihdamın dolayısıyla işsizliğin geleceğini önemli ölçüde belirlemektedir. İstihdamın motoru olan hizmetler sektörünün büyüebilmesi ise, iç talebin canlanmasına ve gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olduğu bilinmektedir.

Büyümenin istihdam yaratma kapasitesi giderek düşse de, ağırlaşan işsizlik sorunun kalıcı çözümü için başka alternatif de yoktur. Ancak, yeni iş imkanları yaratamayan ekonomik büyüme süreklilik kazanırsa, bu durum gelecekte büyümenin kendisini de tehdit edecektir. Hiçbir ülke uzun dönemde giderek artan işsizlik oranlarına katlanamayacaktır.

Ülkemizin en önemli eksikliği, işsizlikle mücadele ve nitelikli istihdamın artırılması konusunda bir yol haritası özelliği taşıyacak olan Ulusal İstihdam Strateji ve Politikaları'nın olmayışıdır.

Türkiye bir an önce Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu "Ulusal İstihdam Strateji ve Politikaları"nı belirleyip, uygulamaya koymalıdır. Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu Ulusal İstihdam Strateji ve Politikaları, işsizlikle mücadele ve nitelikli istihdamın artırılması için ülkemiz bakımından bir yol haritası olacaktır. Dünya ülkelerindeki gelmiş geçmiş tüm uygulamalar, işsizlikle mücadelenin temelde tek bir faktöre, ülkelerin girişimcilik gücüne bağlı olduğunu kanıtlamıştır.

Uygulanacak ekonomi politikaları reel sektörde üretim, yatırım ve istihdam artışını esas almalı; ekonomi yüksek katma değer yaratan mal ve hizmet üretimine, yenilikçiliğe, ileri ve öncü teknolojilere yönlendirilmelidir.

Makroekonomik istikrar koşullarının kalıcı olarak sağlanması, sürdürülebilir yüksek büyüme trendine geçilerek, ileri teknolojilere dayalı sanayi yatırımları ve ihracatla finanse edilen bir büyüme modelinin uygulanması ve "bilgi ekonomisine geçiş" hedefi doğrultusunda önemli adımlar atılması gerekmektedir.

Ekonomide atılacak her adımın ve çıkarılacak her kanun hükmünün verimi istihdama etkisi dikkate alınmalıdır. Yerli ve yabancı yatırımcıya elverişli bir yatırım ve istihdam ortamı sağlanmalıdır.

İstikrarlı ve yüksek bir büyüme hızının yakalanması için sosyal diyalog yöntemi ile "Ulusal Rekabet Gücü Politikası" tespit edilmeli ve uygulanmalıdır. Bu politika marka yaratılmasını, verimliliğin ve kalitenin yükseltilip maliyetlerin düşürülmesini, yüksek katma değerli "düzgün iş"lerin artırılmasını amaçlamalıdır. Ülkemizde çıkarılacak tüm yasalar ve alınacak tüm tedbirler; ulusal, sektörel ve işletme bazında rekabet gücünün geliştirilmesi hedefini gözetmelidir.

Günümüz koşullarında işgücünün yüksek nitelikli bilgi ve becerisi, vergi ve sigorta primlerinin istihdam üzerindeki yükünün düşük tutulması, yüksek işgücü verimliliği ve performansı, kalite, çalışma barışı gibi sosyal faktörler rekabet edebilirlik bakımından çok büyük önem kazanmıştır. Vergi ve SSK prim yükü, uzun vadeli ve takvimli bir program ilan edilerek, kademeli bir biçimde azaltılmalıdır. Vergi ve SSK yükü, sosyal yükler ve bürokratik formaliteler katlanılır düzeye indirilerek, kayıtlılık çekici hale getirilerek, kayıtdışı önlenmelidir.

Küreselleşmenin getirdiği zorlu rekabet şartları esnek istihdam türlerinin ve çalışma sürelerinde esnekliğin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Daha da önemlisi, ancak esneklik hükümleri yeterli uygulama alanı bulabildiği takdirde ülkemizde işsizliğin azalması, kayıtlı sektörde istihdamın artması beklenebilir. AB ülkelerinde yaratılan istihdamın önemli bir bölümü esnek çalışma yöntemleri ile olmaktadır.

Günümüzde ileri teknolojiye dayalı bilgi toplumunda, eğitim, yeniden eğitim ve yaşam boyu eğitim süreçleri rekabet gücünü geliştirme ve istihdamı korumada en önemli araçlardır. Yeni ekonomik şartlarda artık hiçbir ülkede "yaşam boyu istihdam garantisi" kalmamış; "yaşam boyu eğitim" ve "istihdam edilebilirlik" kavramları geçerlilik kazanmıştır. Çağımızda en önemli istihdam güvencesi, işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere sahip olmaktır.

Türkiye'de aktif işgücü politikaları yoluyla, bireylerin iş piyasalarında başarılı bir şekilde rekabet edebilmelerinin sağlanması açısından, eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında güçlü bir bağın tesis edilmesi, eğitim sisteminin işletme ihtiyaçları

tarafından yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, genç işsizliğin yaygın olduğu Türkiye'de, özellikle gençlere iş yaratma konusunda girişimciliğin desteklenmesi önemli bir araçtır. Gençlere yönelik eğitim; yaratıcılık ve girişimcilik temelinde verilmeli, gençlerin yöneticilik yetenekleri geliştirilmelidir. Kadın işgücünün ve özürliülerin istihdamlarının geliştirilmesi bakımından da girişimci olmalarının desteklenmesi konusu ön plana çıkmaktadır.

Tarım sektöründeki düşük verimlilik sorunu ele alınmalı; tarım sektörünün dünya pazarlarındaki rekabet gücü artırılmalıdır. Çağdaş bir destekleme sistemi oluşturulmalı; tarımsal işletmecilik modelleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, tarıma dayalı sanayinin gelişimine önem verilmeli; sanayi sektörü ile tarım sektöründeki istihdamın birlikte gelişimi ve yerel düzeyde istihdam yaratılması sağlanmalıdır.

KOBİ'ler ve bireysel girişimler; eğitim, vergi, kredi, finansman, teknoloji, işletme ve pazarlama konularında desteklenmeli ve gelişmeleri sağlanmalıdır. Sanayi, üniversite ve bilim kuruluşları işbirliği geliştirilmeli, bilimsel birikimin ticari alana ve ulusal rekabet gücümüze yansması amaçlanmalıdır. Bilgi ve iletişim teknolojileri, nanoteknoloji, biyoteknolojiler gibi alanlarda öncü sanayi işletmelerine mali destek ve muafiyetler tanınmalıdır.

Ekonomik büyüme hızını ve kişi başına geliri olumsuz etkileyen, işsizlik sorununu büyüten hızlı nüfus artışının önlenmesi konusuna gereken önem verilmelidir. Yaşlanan AB nüfusu karşısında ülkemizin genç nüfusu, ancak işgücüne ekonominin talep ettiği yeterlilikler ve meslekler kazandırılarak, ayrıca yeni iş imkanlarının yaratılması sağlanarak avantaja dönüşebilir.

İşsizliğin de küreselleştiği ve büyük bir sorun teşkil ettiği günümüzde Türkiye artık istikrar politikalarında, istihdamı ana hedef almalı, büyüme ve kalkınmasını üretim, yatırım ve büyüme olarak gerçekleştirmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, 4.Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş.
- Aren, S. (1983). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, İstanbul: Ajans Türk Matbaası.
- Arestis, M. vd. (1999), “Post Keynesian Economics and Its Critics”, *Journal of Post Economics*, (Vol.21), Issue 4.
- Ataman, B. C. (2003). “İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu”, *İşveren Dergisi*, (sayı:1).
- Ay, A. ve Karaçor, Z. “2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyüme Geçiş Üzerine Bir Tartışma”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CAhmet%20AY%20-%20Zeynep%20KARA%3%87OR%5CAY,%20AHMET.pdf , (19.03.2008).
- Ay, A. (2000). “Dışa Açılma Sürecinde Döviz Kur Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, (sayı:4), 15-31.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB)-İktisat Grubu, (2001), “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, (sayı:185), 7-47.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, (2005). “2005 Başında Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler”, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>, (15.03.2008)
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB), (2006). “2006 Yılı Raporu”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2006_Final.pdf , (21.03.2008)
- Balkanlı, A. O. (2006). *Küresel Ekonomi Koşullarında Türkiye’nin Dışa Açılması ve Gelişme Sorunu*, İstanbul
- Bluestone, B. and Harrison, B. (1997), “Why We Can Grow Faster”, *The American Prospect Online*, (Vol. 8), 34.
- Boratav, Korkut (2000), “Büyümenin Nedenleri”, www.acikistihbarat.com/news.asp?id=2556
- Bulutay T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, Ankara: ILO Yayınları.

Bulutay T. (1996).“Türkiye’de İşlendirme ve İşsizlik-Genel Eğilimler”, *Ekonomide Durum Dergisi*, Türk İş Araştırma Merkezi, Güz.

Çevik, S. (2004). “Turkey: Affluent Future of a Jobless Society”, <http://www.morganstanley.com/GEFdata/digests/20041028-thu.html#anchor2> (19.04.2008)

Ceylan, A. ve Vergiliel, M. (1989). *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme* , Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:17, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi

Çanakçı, İ, (2004). “Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makroekonomik İstikrar” *İktisat, İşletme ve Finans*, (sayı:221), 21-27.

Çeçen, A. vd. (1996). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz*. Ege Yayınları

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)., (2005). *İstatistik Göstergeler 1923 – 2004*, Ankara: DİE.

Dinler, Z. (2003). *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Dipendra, S. (1998-1999). “The Role Saving in Pakistan’s Economic Growth”, *Journal of Applied Business Research*, (Vol.15), Issue 1

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)., (1994). *İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT Yayını.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)., (2005), 2005 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kep/2005.pdf>, (21.03.2008)

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)., (2006). “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2006”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm>, (02.04.2008).

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)., (2007), “Temel Ekonomik Göstergeler (2007)”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=eg&yil=0&ay=0> , (02.04.2008).

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)., (2007), “Ekonomik Gelişmeler (2007)”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=eg&yil=0&ay=0> , (02.04.2008).

Eren, E., Bildirici, M., (2001). “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık;1980-2001”, *İktisat, İşletme ve Finans dergisi*, (sayı:187) 27-43.

Erzan, R. vd (2004). Growth, Employment and Unemployment, Long Term Trends and Prospects, <http://econ.boun.edu.tr/ces/erzan/juneistconf.htm> (05.03.2008)

Gediz, B. Ve Yalçınkaya M.H.(2005), “Türkiye’de İstihdam- İssizlik ve Çözüm Önerileri- Esneklik Yaklaşımı”, <http://www.cetrisparibus.net/çlisma.htm>, (25.01.2008).

Göktaş Yılmaz, Ö. (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasında Nedensellik İlişkisi”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (sayı:2), 63-76.

Günçavdı, Ö. ve Küçükçiftçi, S. (2004) “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, *İşletme ve Finans Dergisi*, (sayı:216).

Gürler, A.Z. (2000). *Ekonomi*, İstanbul: MEB Yayınları

Gürsel, S. ve Ulusoy, V. (1999), *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Gürsel, S. (2005), “İşsizliği Yenmek İçin (3)”, *Vatan Gazetesi*, (20.03.2008).

Gürsel, S. (2005). “Yüksek İşgücü Maliyetleri İşsizliği Arttırıcı Etki Yaparken Kayıtdışılığı da Destekliyor”, *İşveren Dergisi*, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1201&id=67, (20.08.2008).

Gürsel, S. (2006). “İstihdamın Yapısı Değişiyor”, *Vatan Gazetesi*, <http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?detay=0&tarih=28.02.2006&Newsid=72187&Categoryid=4&wid=18>, (20.03.2008).

Han, E. (2004). “İstihdamdan Yaratıcı Büyümeye”, *Radikal*, (sayı: 18.08.2004).

Hiç, M. (1988). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Mentş Kitabevi.

Higgins, J.W. and Wright, A. (1998). “Keynes Antagonist: Correspondence Between Alvin Hansen and Dennis Holme Robertson”, *American Economist*, (Vol.42), Issue 1

Hyman, D.V. (1997), *Ekonomics*, Irwin: North Carolina State University

İsmihan, M. ve Kıvılcım, M. , (2006). “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları,” *İktisat İşletme ve Finans*, (241), 74-85.

İŞKUR, (2004), İzmir İktisat Kongresine Sunulan Bildiri, Mayıs 2004, Ankara.

(İŞKUR, 2006/a), “2006 Yılı İş Piyasası Tarama Raporu”, http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2006%20y%C4%B1%20i%C5%9F%20piyahas%C4%B1%20tarama%20raporu.doc, (12.03.2008).

(İŞKUR, 2006/b), “2006 Yılı İl İstihdam Kurulları Değerlendirme Raporu”, http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2006_yili_il_istihdam_raporu.doc, (12.03.2008).

İşveren Dergisi (2002), *İşveren Kesimin İstihdam Politikalarındaki Rolü, Beklentileri ve Önerileri*, cilt 15, (sayı: 4), İstanbul.

İşveren Dergisi, (2004). *5-9 Mayıs 2004 Tarihli İktisat Kongresi, İstihdamın Arttırılması ve İşgücü Piyasası Çalışma Grubu Raporu*, İşveren Dergisi Eki.

İzmen, Ü., vd, (2005). Türkiye’de Büyüme Perspektifleri:Makroekonomik Çerçeve Dinamikler/ 2005 Strateji, *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi*, (sayı:1), 84.

Kara M. ve Duruel, M.(2005). “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”, *Sosyal Siyaset Konferansları- Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayısı*, (50).

Karakayalı, H. (1995). *Makro İktisat*, İzmir:Bilgehan Basımevi

Karlık, R. vd. (1999). *Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye*, Yayın No: 640, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Karlık, R. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm Cumhuriyetin İlanından Günümüze*, İstanbul: Beta Yayınları.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kenar, N. (2002). “Büyüme, Yatırım ve Ekonomi Politikaları İstihdam Hedeflemelidir”, *İşveren Dergisi*, (sayı:4).

Kepek, Y. ve Yentürk N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kılıç, C. (2003). “Türkiye’de İşsizlik ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, *İşveren Dergisi*, (sayı:1), 32-33.

Kılıçbay, A. (1994). *Türk Ekonomisi*, Yayın No:263, 5.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Lee, E. (1995). “Overview” *International Labour Review*, (Vol:134), 4-5.

Lordoğlu, K. (2006). “Türkiye İşgücü Piyasaları Durum Raporu”, *İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayın No:56*, İstanbul: 2006.

Mahiroğulları, A. (2005). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları- Türkiye ve AB Ülkeleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Mızrak, N.Y., (1997). “Yeni Büyüme Teorileri Çerçevesinde ‘iyi’ Bir İktisadi Büyüme Tanımı Nasıl Yapılabilir? Türkiye Açısından Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma,” *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, (sayı:141), 25-39.

Modigliani, F., vd, (1999), “An Economists, Manifesto on Unemployment in the European Union”, *Working Paper, Free University of Bozen School of Economics*, (No:1), Bolzano, Italy.

Morgil, O. (2003). “Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler”, *İşveren Dergisi*, (sayı:12).

OECDa, (2004), *Employment Outlook 2004*, Paris.

- OECDdb, (2004), Economic Survey of Turkey (Policy Brief) 2004, Paris.
- OECD, (2005), Employment Outlook 2005, <http://213.253.134.43/oecd/pdfs/browseit/8108091E.PDF>, (21.04.2008).
- Oktay, E. (2002). “Son Krizin Ekonomik ve Toplumsal Sonuçları: Negatif Büyüme, İşsizlik ve Yoksulluk”, *Ekonomik Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, (sayı:3), 1-22.
- Ongun, T. (2001). “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, *GÜ İİBF Dergisi*, (sayı:3).
- Parasız , M.İ. (1990). *Makroekonomi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, M.İ. (1999). *Ekonomi Sözlüğü*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (1998). *Para Teorisi ve Para Politikası*, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Saygılı, Ş., vd., (2005). “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003)”, *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi*, (sayı:6).
- Savaş, V.F. (1999). *İktisadın Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Sönmez, M. (2004). “Büyüme-İstihdam İlişkisi Nasıl Gelişti?”, <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/39115/buyume-istihdam-iliskisi-nasil-gelisti> , (08.04.2008)
- Suiçmez, H. ve Saraçoğlu, B. (2006). *Verimlilik Raporu 2006*, Ankara:MPM.
- Şahin, H. (1997). *İktisada Giriş*, 5.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2006). *Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası, 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı, (2001). *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlık Matbaası.
- T.C. Merkez Bankası, (2007), <http://evds.tcmb.gov.tr/>, (02.04.2008).
- Taymaz, E. ve Suiçmez, H., (2005). “Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, Tartışma Metni 2005/4”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/TAYMAZ-SUICMEZ.pdf>, (21.03.2008)
- Tıktık, A. (2004). “Kayıtdışı Ekonomi, İstihdam ve İşsizlik”, *İşveren Dergisi*, (sayı:12).
- TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu), (2006). *İşsizliğin Çözümü: Girişimci Odaklı Yaklaşım*, Ankara.

TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu), (2004). *Artan İşgücü Maliyeti ve Sonuçları Bülteni*, Ankara.

Tunalı, İ. (2003). *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması*, Ankara: Türkiye İş Kurumu.

Tunalı, İ. and C. Başlevent (2006) "Female Labor Supply in Turkey", Altuğ, S.G and Filiztekin, A. (Ed.), *The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance, and Reform and Stabilization Policy*, (92-127), Routledge Curzon Studies in Middle Eastern Economics.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2007). *Türkiye İstatistik Yıllığı 2006*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2007), “Haber Bülteni 2007”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1901> (22.03.2008)

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2007), “Hanehalkı İşgücü İstatistikleri”, <http://www.tuik.gov.tr/isgucu/basla1.do> (22.03.2008).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2007), “Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=69&altMenuGoster=1>, (22.03.2008).

Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, (2003). “*Büyüme Stratejileri-Tartışma Metni 2003/5*”, Türkiye Ekonomi Kurumu, http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf , (21.03.2008)

TÜSİAD (Türk Sanayici ve İşadamları Derneği), (2002). *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, TÜSİAD Yayın No. T/2002/12-354, İstanbul.

TÜSİAD (Türk Sanayici ve İşadamları Derneği), (2004). *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*, TÜSİAD Yayın No. T/2004/11-381, İstanbul.

Unay, C. (1999). *Makro Ekonomi*, 7.Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş.

Ünsal, E. M. (2000). *Makro İktisat*, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Uygur, E., (2001). “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, *Türkiye Ekonomik Kurumu Tartışma Metni 2001/1*, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf> , (10.04.2008)

Uygur, E. (2003). “Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, (sayı: 205).

Uygur, E., (2004). "Cari Açık Tartışmaları," *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, (sayı:222), 1-19.

Ülgener, S. F. (1976). *Milli Gelir,İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul

Ünsal, E.M. (2004). *Makro İktisat*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Varçın, R. (2004). *İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

William, M. (1993). "Natural Order and Postmodernism in Economic Thought", *Social Research*, (Vol.60), Issue 2.

World Bank, (1995),*World Development Report 1995- Workers in an Integrating World*, Published for the World Bank, Oxford: Oxford University Pres.

Yeldan, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, C. ve Yılmaz H. (1997). "Dünyada ve Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımı Kavramı ve Türkiye Uygulaması" , *Ankara: Devlet PlanlamaTeşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/para/yilmazc/sabitser.html/>, (24.03.2008).

Zaim, S. (1992). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Zaim, S. (2005). *Sabahattin Zaim'in Bütün Makaleleri*, 3.Cilt, İstanbul:İşaret Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Şükran Özkan 1972’de İstanbul’da doğdu. Yıldız Üniversitesi, Yıldız Meslek Yüksekokulu, Harita Bölümünü bitirdi. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde tamamladı. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi hazırlamaktadır. Özel sektörde yönetici olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk sahibidir.